

**КОНСТИТУЦІЙНА АСАМБЛЕЯ:**  
політико-правові аспекти  
діяльності

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

**№ 3 (12) 2013**

Конституційна Асамблея  
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського  
Національна юридична бібліотека  
Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ)

# **КОНСТИТУЦІЙНА АСАМБЛЕЯ:**

## **політико-правові аспекти діяльності**

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

№ 3 (12) 2013

### **Редакційна колегія:**

**О. Онищенко**, академік-секретар Відділення історії, філософії і права НАН України,  
генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;

**М. Ставнійчук**, радник Президента України, керівник Головного  
управління з питань конституційно-правової модернізації  
Адміністрації Президента України,  
член Європейської комісії «За демократію через право»,  
секретар Конституційної Асамблеї  
*(співголови)*

**В. Горовий**, д-р іст. наук, професор, заступник генерального директора НБУВ  
*(заступник головного редактора)*

**А. Селіванов**, академік Національної академії правових наук, професор, голова Комісії з питань  
здійснення народовладдя Конституційної Асамблеї;

**В. Кулик**, заступник керівника Головного управління з питань конституційно-правової  
модернізації Адміністрації Президента України

**Т. Гранчак**, відповідальний секретар;

**Н. Іванова**, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;

**Ю. Половинчак**, заввідділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ;

**В. Удовик**, директор Фонду Президентів України

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Передрук – тільки з дозволу редакції

## ЗМІСТ

### ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ

#### **В. ЯНУКОВИЧ:**

Модернізація Конституції – одне з найважливіших і найактуальніших завдань на сучасному етапі розвитку України ..... 5

Я сподіваюся, що вже найближчим часом Конституційна Асамблея надасть конкретні пропозиції і відповідний законопроект для внесення змін у Конституцію ..... 6

#### **М. СТАВНІЙЧУК:**

Найближчим часом Конституційна Асамблея надішле на експертизу до Венеціанської комісії проект перших змін до Конституції України в частині правосуддя ..... 6

### **ЧЛЕНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ АСАМБЛЕЇ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ**

#### **ЄВДОКИМОВ В.**

Я хочу, щоб ВРЮ була розумом, честю і совістю нашої епохи..... 7

**НОВИНИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ АСАМБЛЕЇ ..... 18**

### **АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС**

#### **ГАЛАГАН Л.**

Конституційне закріплення повноважень вищих органів державної влади..... 21

**ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ,  
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ..... 38**

**ЕКСПЕРТНА ДУМКА ..... 43**

#### **РЕЧИЦЬКИЙ В.**

Європейський конституціоналізм та його властивості..... 43

### **КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

ЯПОНІЯ..... 48

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ ..... 49

ГРУЗІЯ ..... 52

ТУРЕЧЧИНА ..... 57

БОЛГАРІЯ ..... 58

РОСІЯ ..... 59

КИРГИЗСТАН .....	60
ЄГИПЕТ.....	62
КУБА.....	66

<b>З ФОНДІВ НБУВ .....</b>	<b>66</b>
----------------------------	-----------

**ДОБКО Т., МОІСЕЄНКО Н., КОНОВАЛОВА Є.**

Конституційне (державне) право України: поняття, характеристика, система, предмет та інститути (1993–2012).....	66
---	----

**СТРУНГАР В.**

Конституції та конституційний процес: реферативно-бібліографічна база даних Фонду Президентів України .....	77
---	----

## **Від першої особи**

**В. Янукович:**

### **Модернізація Конституції – одне з найважливіших і найактуальніших завдань на сучасному етапі розвитку України**

Необхідно підготувати проект змін до Конституції, який відповідатиме вимогам усього українського суспільства. Про це заявив Президент України В. Янукович в інтерв'ю аналітичному журналу «Україна і світ. Глобальний порядок денний 2013», створеному у співпраці The New York Times News Service & Syndicate і газети «Сьогодні».

«Модернізація Конституції – одне з найважливіших і найактуальніших завдань на сучасному етапі розвитку України», – сказав він, зауваживши, що вирішення цього завдання потребує системного, професійного та відкритого підходу як безпосередньо до змісту оновленої Конституції, так і до процесу підготовки пропозицій щодо її вдосконалення.

За словами Президента, саме з цією метою і було створено Конституційну Асамблею, до складу якої поряд з фахівцями у сфері конституційного права увійшли представники громадянського суспільства та місцевого самоврядування, а також представники від різних політичних сил.

В. Янукович наголосив, що Конституційна Асамблея працює активно, відкрито і публічно, а всі її рішення та позиції висвітлюються на сайті Президента України. У її складі створено сім комісій, які працюють за різними напрямками конституційного оновлення. Вже проведено три пленарних засідання. В останньому з них, зауважив Президент, взяли участь експерти Венеціанської комісії, які дали високу оцінку рівню дискусії в Конституційній Асамблеї, відзначили позитивні тенденції в уже напрацьованих підходах до реформування Основного закону, їх відповідність європейським стандартам.

Наступним кроком має стати широке громадське та експертне обговорення цього законопроекту, зазначив глава держави. «Тільки після цього доопрацьований у Конституційній Асамблеї з урахуванням всіх пропозицій законопроект буде внесений мною на розгляд парламенту», – підкреслив В. Янукович. «Моя позиція в питанні проведення конституційної реформи послідовна – зміни до Основного закону держави повинні вноситися тільки в порядку, визначеному розділом XIII чинної Конституції України, тобто за обов'язкової участі Верховної Ради України», – сказав Президент.

Говорячи про можливість проведення референдуму щодо змін до Основного закону, глава держави зазначив: це залежатиме від характеру запропонованих змін, що також чітко визначено в чинній Конституції України.

«Оновлена Конституція має бути орієнтована на утвердження людини як найвищої цінності суспільства і держави. І в цьому зв'язку створення належних конституційних засад для реформування правосуддя і місцевого самоврядування є першочерговими завданнями конституційного процесу», – резюмував

Президент. Він також висловив сподівання, що вже навесні поточного року Конституційна Асамблея напрацює конкретні пропозиції щодо реформування відповідних розділів Основного закону України (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://real-economy.com.ua/news/34123.html>)). — 2013. – 15.02).

### **Я сподіваюся, що вже найближчим часом Конституційна Асамблея надасть конкретні пропозиції і відповідний законопроект для внесення змін у Конституцію**

Президент України В. Янукович сподівається, що Конституційна Асамблея найближчим часом представить законопроект про внесення змін до Конституції у частині реформування судової системи.

Про це він сказав під час зустрічі з головою Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія. – Ред.) Дж. Букіккіо.

«Я сподіваюся, що вже найближчим часом Конституційна Асамблея надасть конкретні пропозиції і відповідний законопроект для внесення їх (змін. – Ред.) у Конституцію», – сказав В. Янукович.

Він підкреслив, що зараз всі зміни, які можна було внести на законодавчому рівні, вже були врегульовані. Наразі залишилась частина, яка має бути врегульована на рівні Основного закону.

«Конституційна реформа має врахувати всі питання судової реформи, які належать до тої частини, яка повинна бути відображена в Конституції», – зазначив В. Янукович.

За словами Президента, вирішення цих питань передбачене зобов'язаннями України, які впливають із членства в Раді Європи, та прописані в Угоді про асоціацію.

Глава держави також зазначив, що під час підготовки змін будуть враховані рекомендації Венеціанської комісії (*Укрінформ* ([http://www.ukrinform.ua/ukr/news/konstitutsiyyna\\_asambleya\\_gotue\\_zmini\\_do\\_su\\_dovoi\\_sistemi\\_yanukovich\\_1793815](http://www.ukrinform.ua/ukr/news/konstitutsiyyna_asambleya_gotue_zmini_do_su_dovoi_sistemi_yanukovich_1793815))). – 2013. – 5.02).

### **М. Ставнічук:**

### **Найближчим часом Конституційна Асамблея надішле на експертизу до Венеціанської комісії проект перших змін до Конституції України в частині правосуддя**

«Є всі підстави стверджувати, що найближчим часом проект перших змін до Конституції України, пов'язаних з покращення сфери інституювання та діяльності судової влади, надійде до Європейської комісії “За демократію через право” (Венеціанської комісії)», – про це заявила 13 лютого в інтерв'ю Укрінформу секретар Конституційної Асамблеї М. Ставнічук.

Як зазначила М. Ставнічук, під час останньої зустрічі Президента України з головою Венеціанської комісії Дж. Буїккіо (5 лютого 2013 р.) В. Янукович чітко вказав, що найближчим часом Конституційна Асамблея надасть конкретні пропозиції і відповідний законопроект для внесення їх до Конституції. І, безумовно, ці пропозиції буде невідкладно направлено на експертизу у Венеціанську комісію. Глава Української держави запевнив, що під час підготовки конституційних змін, пов'язаних з питаннями правосуддя, орієнтиром для України є саме рекомендації Венеціанської комісії.

За словами М. Ставнічука, сьогодні в Конституційній Асамблеї на стадії завершення перебуває проект змін до Основного закону в частині правосуддя, який був підготовлений з урахуванням позицій різних комісій Асамблеї, з врахуванням позиції всіх зацікавлених сторін. «В основу конституційного регулювання питань судової влади закладаються європейські підходи доступу до професії судді, створення засад реальних механізмів гарантування незалежності суддів, утвердження дієвого суддівського самоврядування, а від так, це має призвести до утвердження ефективного незалежного правосуддя», – зазначає М. Ставнічук.

На думку секретаря Конституційної Асамблеї, такі підходи дають підстави стверджувати про те, що в рамках процесу модернізації Основного закону, ще на першому його етапі, вдасться вирішити ряд конституційних проблем, пов'язаних із системою судочинства (*Сайт Конституційної Асамблеї України (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013. – 13.02*).

## **Члени Конституційної Асамблеї про вдосконалення конституційного процесу**

В. Євдокимов, член Комісії Конституційної Асамблеї з питань правоохоронної діяльності, голова Союзу юристів України, кандидат юридичних наук, професор

### **Я хочу, щоб ВРЮ була розумом, честю і совістю нашої епохи**

31 березня Вища рада юстиції відзначить 15-річчя. Цього ж дня в 1998 р. першим головою конституційного органу був обраний В. Євдокимов. «ЗіБ» вирішив поцікавитись у нього, які організаційні, фінансові питання довелося вирішувати передусім, чи важко було формувати новий орган, так би мовити, з чистого аркуша, досвід яких країн використовувався для створення Ради. Також Валерій Олександрович розповів, що потрібне для того, аби ВРЮ була незалежним, справедливим органом, а не інструментом у руках політиків.

**«У незалежному судочинстві суддям відводиться особлива роль, оскільки судова влада надається судді особисто»**

– Валерію Олександровичу, розкажіть, будь ласка, як з'явилась ідея створити Вищу раду юстиції – новий інститут у судовій системі України, якого раніше в нашій країні не було.

– До проголошення Україною незалежності ми використовували радянське законодавство. Суддів обирав народ, місцеві органи влади. Після того як Україна стала незалежною державою, прийшло розуміння, що потрібно проводити реформи й по-новому організовувати судову систему, формувати суддівський корпус. Усе це лягало на плечі парламенту, який мав приймати нові законодавчі акти. Такі документи довелося розробляти народним депутатам Верховної Ради II скликання, яка почала свою діяльність у 1994 р. До речі, в цей час і я став парламентарем. II скликання ВР – найпродуктивніше: були прийняті, зокрема, Конституція, закони «Про Конституційний Суд України», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Рахункову палату», «Про Вищу раду юстиції». Таких органів до цього в Україні взагалі не було.

Хотілося б відзначити, що в суспільстві, де беззастережно діють принципи демократії та верховенства права, дуже важливо мати належно організовану судову систему, здатну забезпечити всім громадянам доступ до неупередженого суду, і таку процедуру, в якій право визначалося б виключно на підставі доведених фактів і закону. Саме цю ідею законодавець заклав у Конституцію, адже в незалежному судочинстві суддям відводиться особлива роль, оскільки судова влада надається судді особисто.

Для створення механізму забезпечення незалежності судової влади й реалізації головних принципів судочинства Основним законом і Законом «Про Вищу раду юстиції» були введені новели, що стосуються формування суддівського корпусу. Розділом VIII Конституції закладені основи створення та діяльності нового інституту в системі правосуддя, який раніше був невідомий вітчизняній практиці, – ВРЮ.

– Досвід яких країн використовувала Україна, записуючи в Конституції положення про ВРЮ, визначаючи її повноваження та склад? Розкажіть про органи, які в інших країнах здійснюють такі ж повноваження, як ВРЮ. Чи є істотні відмінності між ними й українською інституцією?

– Оскільки в правовому полі України до ухвалення Конституції незалежної держави не було визначення поняття судової влади, чіткого порядку формування суддівського корпусу, законодавчого врегулювання статусу суддів, інших важливих питань діяльності судової системи, ми були змушені приступити до підготовки відповідних законодавчих актів.

Безумовно, необхідно було скористатися досвідом низки країн, де впродовж багатьох років успішно функціонують органи, відповідальні за формування суддівського корпусу й діяльність судової системи. Прикладом для нас слугували європейські держави, тому що в основному в Старому світі існують вищі ради магістратур.

У кожній країні (маються на увазі не тільки європейські держави) цей орган має свою назву. Наприклад, у Португалії він називається Вищою радою магістратури, у Болгарії – Вищою судовою радою, у Польщі – Всепольською судовою радою, в Угорщині – Національною радою юстиції, у Франції, Італії,



Греції, Румунії – Вищою радою магістратури, в Іспанії – Генеральною радою судової влади, в Аргентині – Радою юстиції, у Колумбії – Вищою радою суддівського корпусу.

– Ці органи наділені такими ж повноваженнями, як і українська ВРЮ?

– Не зовсім. Завдання, цілі, порядок формування й функціонування таких органів у різних країнах світу до певної міри

відрізняються, оскільки залежать від державного ладу, правових традицій, етапу розвитку держави.

Та все ж порівняльний аналіз відповідного законодавства країн континентальної Європи, Великої Британії, Росії, Японії, Аргентини й інших держав дозволяє виділити ряд загальних рис. Ідеться про формування суддівського корпусу й кар'єру суддів, їх призначення на посади, дисциплінарну відповідальність тощо. Так, у Франції та в Італії вищі ради магістратури вирішують усі питання, що стосуються діяльності суддів. У вказаних країнах та деяких інших Вища рада магістратури – це особливий орган державної влади, основне завдання якого – відбір кандидатур на посади суддів і прокурорів, а також здійснення дисциплінарного провадження відносно суддів, їх звільнення. Переважно у Вищій раді магістратури головує президент держави. Члени цього органу можуть призначатися президентом (Франція, Алжир), обиратися палатами парламенту (Румунія) або визначити іншим способом.

Ще один приклад того, чим відрізняється український орган від зарубіжних: при притягненні магістратів (суддів) до дисциплінарної відповідальності Міністерство юстиції інформує Вищу раду магістратури Франції про факти, які можуть бути підставою для застосування дисциплінарного стягнення. Голова Касаційного суду як голова дисциплінарної ради доручає проведення службового розслідування членові Вищої ради магістратури. На час дисциплінарного провадження голова Касаційного суду може відсторонити магістрата від виконання обов'язків. Після проведення перевірки член Вищої ради магістратури доповідає питання на засіданні дисциплінарної ради. Дисциплінарне провадження здійснюється конфіденційно.

Рішення в такій справі повинне бути мотивованим і оскарженню не підлягає, вступає в силу з дня повідомлення про нього магістрату. До магістратів можуть бути застосовані такі санкції:

- догана із занесенням в особисту справу;
- тимчасове переміщення на нижчу посаду;
- усунення від виконання деяких службових обов'язків;
- пониження в ранзі;
- пониження на посаді;
- відставка;
- звільнення із зупиненням або без зупинення права на пенсію.

Звертає на себе увагу й та обставина, що Вища рада магістратури Франції може самостійно застосовувати до магістратів заходи, які в українській судовій системі називаються дисциплінарними.

ВРЮ не має такого права й може вирішувати самостійно лише питання ініціювання звільнення судді з посади за порушення присяги або притягнути

суддю Верховного або вищого спеціалізованого суду до дисциплінарної відповідальності.

Застосування досвіду Вищої ради магістратури Франції, пов'язаного з наданням повноважень для здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів місцевих і апеляційних судів, значно підвищило б ефективність роботи ВРЮ щодо формування високопрофесійного суддівського корпусу. Адже, здійснюючи фактично апеляційне провадження щодо рішень кваліфікаційної комісії із застосування до суддів заходів дисциплінарного впливу, ВРЮ й так бере на себе функції дисциплінарного органу.

Аналогічно вищезгаданим органам, проте з урахуванням особливостей українського державотворення було створено ВРЮ, а на основі міжнародного досвіду були сформульовані та прийняті статті спеціального закону, в якому вказано, що Рада «є колегіальним, незалежним органом, відповідальним за формування високопрофесійного суддівського корпусу, здатного кваліфіковано, сумлінно та неупереджено здійснювати правосуддя на професійній основі, а також за прийняття рішень стосовно порушень суддями і прокурорами вимог щодо несумісності та у межах своєї компетенції про їх дисциплінарну відповідальність».

### **«З моменту ухвалення Конституції до першого засідання ВРЮ пройшло близько двох років»**

*– Як проходило формування першого складу ВРЮ? Чому воно тривало кілька років?*

– Формування органу почалось у вересні 1996 р. на III, позачерговому, з'їзді суддів, потім продовжувалося на засіданнях органів, визначених ст.131 Конституції. До першого складу ВРЮ ввійшли представники юридичної еліти, котрих поважали. Так, 20 вересня 1996 р. на III, позачерговому, з'їзді суддів до складу Ради призначили трьох членів: Олександра Борисенка, Володимира Бутенка й Віктора Шишкіна. Проте в той час ще не було закону, який би регламентував діяльність ВРЮ, тож на цьому процес формування Ради припинився, точніше, він був зупинений майже на 1,5 року.

Як відомо, в ст.131 Конституції були сформульовані тільки цілі, завдання та порядок формування ВРЮ. Тому виникла необхідність ухвалити спеціальний закон «Про Вищу раду юстиції». І він був прийнятий 15 січня 1998 р. Авторами документа стали народні депутати Михайло Рябець, Сергій Головатий, В. Шишкін.

Після ухвалення закону формування складу ВРЮ було відновлено, і цей процес проходив досить-таки швидко: 15 січня був прийнятий закон, а через 2,5 місяця вже відбулося перше засідання Ради. Розповім усе по порядку. 7 березня 1998-го указом Президента Леоніди Кучми членами ВРЮ були призначені я, Тетяна Варфоломєєва та Юрій Полтавець. 15 березня того ж року на з'їзді адвокатів членами конституційного органу призначили Лідію Ізовітову, Віктора Медведчука й Олександра Нечипоренка.

20 березня 1998 р. всеукраїнська конференція працівників прокуратури призначила членами ВРЮ Олександра Христенка й Володимира Шубу. 21

березня 1998 р. на з'їзді представників юридичних вищих навчальних закладів і наукових установ членами Ради були призначені Сергій Ківалов, Василь Нор і Василь Тацій.

24 березня 1998-го на засіданні Верховної Ради склали присягу раніше призначені члени ВРЮ, а також Голова Верховного Суду Віталій Бойко та міністр юстиції Сюзанна Станік, які ввійшли до складу цього конституційного органу за посадами. Того дня Рада стала повноважною, оскільки в її складі було 16 членів із 20.

Свою діяльність ВРЮ розпочала 31 березня 1998 р. Цього дня відбулось її перше засідання. Таким чином, з часу ухвалення Конституції до першого засідання ВРЮ пройшло близько двох років.

*– А де відбулося перше засідання ВРЮ? Адже на той момент у неї не було свого приміщення.*

– Воно відбулося в приміщенні Київського регіонального центру Академії правових наук на вул. Пилипа Орлика, 3 під головуванням В. Бойка. Були розглянуті організаційні питання й затверджено тимчасовий регламент ВРЮ. Звичайно, у порядку денному було питання про обрання голови ВРЮ. В.Бойко вважав, що орган повинен очолювати суддя. А я, до речі, не був суддею, а колись працював у органах прокуратури. Але я знав роботу суддівського корпусу, адже мені неодноразово доводилося підтримувати державне обвинувачення в суді.

Члени ВРЮ радилися, проводили консультації та зрештою зупинили свій вибір на моїй кандидатурі (відзначу: я не пропонував себе як претендента на цю посаду). Потім вони запитали, чи готовий я очолити ВРЮ, адже голова цієї інституції мав працювати на постійній основі. Я сказав, що готовий. Члени ВРЮ одноголосно обрали мене головою, а моїм заступником – В. Бутенка. Також було створено дві секції – з питань підготовки подань про призначення суддів на посади та звільнення їх з посад і дисциплінарну секцію. Їх секретарями обрали Ю.Полтавця й О.Борисенка відповідно.

*– З якими труднощами ви зіткнулися, прийшовши на цю посаду? Були проблеми з фінансуванням ВРЮ, виділенням йому приміщення? Де проходили перші засідання Ради?*

– Ми почали працювати влітку. Приміщення в нас не було, але секції вже були створені, тому потрібно було починати роботу. Ми проводили засідання й розмістили апарат у приміщенні Союзу юристів України – на вул. Великій Житомирська, 15.

*– Як часто проходили засідання?*

– На засідання ми збиралися часто, але в 1998 р. повноцінних провели тільки три. Що стосується фінансування, то державний бюджет наступного року формується в кінці поточного року, а ВРЮ почала свою діяльність у березні. Тобто в держбюджеті на 1998 р. для цієї інституції кошти не передбачалися. Президент Л.Кучма разом з Кабінетом Міністрів допомогли у вирішенні фінансового питання: були виділені гроші з Резервного фонду.

*– Хто звертався до Президента з проханням виділити гроші?*

– Звичайно, я. Гроші нам виділили, і ми змогли сформувати апарат у кількості 130 чоловік, купити техніку, транспорт, тобто все, що необхідне для

роботи конституційного органу. Причому кошти нам дали в другій половині грудня, а витратити їх потрібно було до 28-го числа. За такий короткий період було вкрай складно провести безготівкові розрахунки. Й усе-таки нам удалося купити все необхідне для діяльності Ради. У держбюджеті на 1999 р. для ВРЮ вже були виділені гроші.

**«Якщо суддя з морально-етичної точки зору не може виконувати свої обов'язки, то він не повинен носити мантию»**

– Пам'ятаєте перші скарги на суддів, які надійшли до ВРЮ? Чи часто вносилися подання про звільнення суддів за порушення присяги?

– Скарг на дії суддів було дуже мало. Ми приймали рішення про внесення подань про звільнення суддів, але це були одиничні випадки. Найчастіше вносили подання про звільнення суддів за появу на роботі в нетверезому стані, систематичні прогули. У більшості випадків причиною внесення подань було порушення суддями морально-етичних принципів.

У перші роки діяльності ВРЮ практично не було звернень щодо неправильного застосування суддями процесуальних норм. Швидше за все, це можна пояснити тим, що громадяни ще не звикли до нового органу, багато чого не знали про його діяльність.

– Які дисциплінарні справи вам найбільше запам'яталися?

– У перші роки діяльності ВРЮ не було гучних, резонансних справ. Справ, що стосувалися суддів вищих судів, наприклад ВС, теж не було. В основному до нас зверталися з приводу «неправильних» дій суддів місцевих судів. Ми дуже скрупульозно вивчали кожну справу, адже не можна було просто так узяти та звільнити людину.

До речі, у Великій Британії після призначення судді більшою мірою незалежні. Згідно з формулюванням закону 1701 р. про престолонаслідування, що дотепер діє, суддя

зберігає свою посаду «доти, доки його поведінка не викликає нарікань, за умови, проте, що не буде відсторонений від посади його королівською величністю, обома палатами парламенту». Але з 1701 р. ще жоден англійський суддя не був відсторонений від посади. Якщо суддя скоїв учинок, що порочить його звання, він сам подає у відставку.

Я завжди вважав: якщо суддя з морально-етичної точки зору не може виконувати свої обов'язки, то він не повинен носити мантию. За час мого головування питання про звільнення судді через його низький рівень професіоналізму не ставилися. Такі справи нам не потрапляли. Ми ж не з повітря брали інформацію про ті чи інші дії судді – про це нам мав хтось заявити. У ті часи скарги на суддів не стосувалися рівня їх професіоналізму.

На сьогодні є два види порушень: матеріального та процесуального права. Порушення матеріального права –

це неправильне застосування тієї чи іншої норми закону. Цю ситуацію можуть виправити суди апеляційної та касаційної інстанцій. А ось за порушення процесуального права судді повинні відповідати, так би мовити, за повною програмою. Процесуального права ніхто не має права порушувати. Матеріальне

право може бути порушене ненавмисно, через прогалини в законодавстві. А ось процесуальне право може бути порушене навмисно. Порушення матеріального права можна виправити, а порушення процесуального вже не виправиш, так що за це потрібно суворо карати.

**«Як голова ВРЮ я ніколи не відчував тиску з боку органів влади або якихось інших органів»**

– Важко було співпрацювати з представниками органів державної влади при вирішенні питань, що стосувалися забезпечення діяльності ВРЮ? Як реагували на ваші прохання?

– Органи державної влади, Президент позитивно ставилися до діяльності нашого органу. Не хочу себе хвалити, але скажу: я – чесна людина. Ніхто не пригадає випадку, щоб мене критикували, були негативні статті про мене. Я завжди дуже відповідально ставлюся до своєї роботи, люблю людей і переживаю, коли в них нещастя, завжди прагну допомогти. Тому я ніколи не дозволяв собі здійснювати неоднозначні вчинки. Це мені допомагало налагоджувати гарні відносини з органами влади, Президентом.

І той факт, що всі подання, які мною вносилися до ВР і Президентові, задовольнялися впродовж тижня-двох, може свідчити про налагоджені відносини з представниками влади.

А що нині? ВРЮ вносить подання про звільнення судді, а парламент говорить: «Ні». Або навпаки: ніхто не вносить подання, а ВР говорить: «Звільнімо такого-то суддю». Раніше подібного не було. За час мого головування у ВРЮ не було замовлень органів влади звільнити якогось суддю.

– Тобто в діяльність ВРЮ ніхто не втручався?

– Представники влади не втручалися в діяльність Ради. Як таких ворогів у мене немає. Може, є недоброзичливці, але ворогів немає. Чому? Тому що вороги з'являються тоді, коли ти на когось «наступив» або зайняв чуже місце. Я чужих місць ніколи не займав. Як голова

ВРЮ я ніколи не відчував тиску з боку органів влади або якихось інших органів.

– Як ставилися судді до створеного органу?

– Нормально. До травня 2001-го я був головою ВРЮ, до травня 2004-го – його членом, а потім через мене, можна сказати, проходило багато суддів, тому що я був секретарем Комітету ВР з питань правової політики. Немало суддів мене знають і навіть тепер іноді дзвонять: «Можна до вас приїхати на прийом?» Я кажу, щоб приїжджали. Вони приїжджають і скаржаться, що на них тиснуть: мовляв, справу не так розглянули.

**«Коли я очолював Раду, кворум був завжди»**

– На вашу думку, як вплинув на діяльність ВРЮ закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» від 13.05.2010? Була необхідність у його ухваленні?

– Є рішення Конституційного Суду, він визнав цей документ відповідним Основному Закону. Згідно зі змінами, внесеними цим актом, засідання ВРЮ

стало вважатися повноважним, якщо на ньому присутньо не менш ніж 11 його членів (замість 2/3). Так от, кілька слів про кворум. Коли я очолював Раду, кворум був завжди. Жодного разу засідання не пропустив Голова ВС, міністр юстиції, практично завжди був Генпрокурор.

Тепер ситуація інша. Були випадки, коли члени ВРЮ протягом року рідко були на засіданнях Ради. Тому зміни до закону «Про Вищу раду юстиції», які стосуються того, що засідання ВРЮ вважається повноважним, якщо на ньому присутні 11 її членів, були внесені не від гарного життя. Немає кворуму – не ухвалюються рішення. Заручниками цієї ситуації стають судді. Отже, законодавець був змушений внести такі зміни.

Також я вважаю: якщо прописали, що для проведення засідання Ради потрібна присутність 11 членів, то мали внести й таке доповнення: за ухвалення рішення повинні проголосувати 11 членів, тобто більшість, а не 7 чоловік. Виходить, кворум – 11 чоловік, за ухвалення рішення голосують 7 чоловік. Начебто проголосувала більшість, але не варто забувати, що у ВРЮ всього 20 членів.

– *Що ви вважаєте найбільшими своїм досягненням на посаді голови Ради?*

– Практично ми створили (теоретично орган створюється законом) цю інституцію. Вона почала працювати. Судді відчули, що нестимуть відповідальність перед законом за порушення, стали акуратнішими, обережнішими. Це користь для людей? Користь. Раніше була корпоративність, ВС розглядав заяву щодо того чи іншого судді – все «варилось» усередині системи. А тут з'явився інший орган, абсолютно сторонні люди. І той факт, що до ВРЮ надходило небагато скарг на суддів, свідчив: вони стали обережнішими, відповідальнішими.

А скарги коли з'явилися? Скажу прямо: коли народні депутати стали втручатися в діяльність судової системи. Ось, наприклад, не подобається народному обранцеві якийсь суддя, і парламентар починає писати скарги, направляє депутатські запити, пише Генпрокуророві, міністрові юстиції. Причому прикривається тим, що представляє інтереси громадян. Всю інформацію передають у ВРЮ, яка проводить перевірку.

Політиканство шкодило й нині шкодить судовій системі. Тому потрібно вжити заходів, щоб не допустити втручання в її діяльність, зокрема в здійснення правосуддя.

**«Члени ВРЮ, крім Генпрокурора, повинні працювати на постійній основі, мати спеціальний статус і не бути держслужбовцями»**

– *Сьогодні активно обговорюються питання внесення змін до Конституції. Які зміни пропонуєте внести до складу ВРЮ?*

– Я пропоную, щоб Рада складалася з 20 членів. З'їздом суддів обиралися 15 членів (усі вони повинні бути колишніми суддями), з'їздом юристів – 4. До складу конституційного органу за посадою повинен уходити також Генпрокурор. Проте при цьому члени ВРЮ, крім Генпрокурора, повинні працювати на постійній основі, мати спеціальний статус і не бути державними службовцями. Якщо вони працюватимуть на постійній основі, проблем із кворумом не буде.

У складі Ради не повинно бути жодного представника органів виконавчої влади. Підкреслюю: жодного.

– *На вашу думку, якими повноваженнями потрібно наділити ВРЮ в оновленій Конституції?*

– Як показав досвід роботи Ради, сьогодні з урахуванням потреби реформування правової системи, гармонізації законодавства України з міжнародним правом, принципами та стандартами РЄ, повноваження ВРЮ повинні бути розширені.

Як член Конституційної асамблеї я запропонував прописати в Конституції такі повноваження ВРЮ:

- внесення подання Президентіві про призначення суддів (при цьому рішення ВРЮ може бути оскаржено в судовому порядку);
- прийняття рішень про звільнення суддів з посад;
- прийняття рішень щодо порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності;
- здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів усіх рівнів і розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів.

Думаю, що призначати професійних суддів на посади повинен Президент, адже це почесно, відповідально, тобто глава держави своїм указом призначає їх на посади і приймає присягу. Питання звільнення суддів, залучення їх до дисциплінарної відповідальності має належати до компетенції ВРЮ. Суддів потрібно відразу призначати на посаду безстроково. Навіщо цей 5-річний строк? Якщо на суддю є скарги, його діяльність перевіряють. Навіщо перевіряти тих суддів, яких немає чого перевіряти? Якщо судді не розглядають справ у строки, передбачені законом, або ухвалюють рішення, не ґрунтуючись на законі, до них застосовують заходи дисциплінарного впливу аж до звільнення.

– *Можливо, варто об'єднати Вищу кваліфікаційну комісію суддів і ВРЮ в один орган, а до них приєднати і Державну судову адміністрацію? Якщо ви підтримуєте таку ідею, поясніть, яка користь від її втілення буде для судової влади.*

– Взагалі-то є думки, щоб ВККС як структурний підрозділ увійшла до складу ВРЮ. Також до складу ВРЮ повинна увійти ДСАУ. Адже в багатьох країнах Європи функції, які закріплені за цими трьома органами, виконує один. Три органи не потрібні, має бути один.

– *Що необхідно зробити для того, щоб ВРЮ була незалежним, справедливим органом, а не інструментом у руках політиків?*

– Щоб ВРЮ була незалежною, потрібно змінити її склад, розширити повноваження, а її члени повинні працювати на постійній основі.

– *Які у вас ще є пропозиції щодо внесення змін до розд.VIII Основного Закону?*

– Потрібно прописати конкретні повноваження ВС, надати йому право законодавчої ініціативи. Граничний вік перебування на посаді судді слід збільшити до 70 років. На посаду судді може бути рекомендований ВККС громадянин України, не молодший 30 років, який має вищу юридичну освіту,

стаж роботи в галузі права не менше 5 років, а на посаду судді ВС – громадянин України, не молодший 40 років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи на посаді судді не менш ніж 15 років.

За неповагу до суду і суддів винні особи повинні притягуватися до адміністративної або кримінальної відповідальності. Держава зобов'язана забезпечити суддям належний рівень соціального захисту, що регулювалося б спеціальним законодавством.

Усі ці зміни – не тільки для судової системи. Все це робиться для захисту прав, свобод громадян. Колись був такий вислів: «Комуністична партія Радянського Союзу – розум, честь і совість нашої епохи». Я хочу, щоб ВРЮ була розумом, честю і совістю нашої епохи. Ось це основне, чого ми повинні добитися.

Питання в іншому: я хочу, щоб те, про що ми з вами сьогодні говоримо, дійшло до розуму й серця кожного народного депутата. Тому що для внесення змін до Конституції потрібно 300 голосів. То чи вистачить у депутатів совісті, честі й розуму, щоб проголосувати за зміни? Я б хотів звернутися до народних депутатів: ми хочемо побачити, як вони голосуватимуть у парламенті та як ставляться до народу, якому постійно обіцяють зробити судову владу незалежною. Тоді народ усе побачить. Парламентарі повинні дійти до консенсусу та проголосувати за зміни, що стосуються судової влади (*Сайт Конституційної Асамблеї України (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013. – 27.02*).

\*\*\*

**Конституційна Асамблея пропонуватиме мінімізувати політичний вплив на судову гілку влади.** Про це заявив голова Комісії з питань правосуддя Конституційної Асамблеї В. Маляренко.

«Конституційна Асамблея виходить з того, що політичних впливів на судову систему взагалі не повинно бути», – сказав він.

На думку колишнього голови Верховного Суду України, Конституція не лише має передбачати кримінальну та політичну відповідальність за чинення такого впливу, а й максимально усунути політичні органи від формування кадрового складу суддівського корпусу.

У цьому контексті член Комісії з питань правосуддя Конституційної Асамблеї та науковий консультант з правових питань громадської організації Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова М. Мельник зауважив, що нині у процедурі формування суддівського корпусу між Президентом і парламентом існує певний баланс при виборі та призначенні суддів. Водночас, на переконання експерта, необхідно активніше домагатися послаблення політизації вітчизняної судової системи.

Зменшення політичного впливу на суддівський корпус, за його висновком, варто починати з досягнення більшої об'єктивності і незаангажованості Вищої ради юстиції, яка відповідає за формування високопрофесійного суддівського корпусу. Відчутну роль у цьому могло б відіграти суддівське самоврядування, рівень якого досі залишається недостатньо високим, зауважив М. Мельник (*Сайт Конституційної Асамблеї України (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013*).



\*\*\*

**Верховний Суд України повинен отримати право законодавчої ініціативи разом з іншими гілками державної влади.** Так, вже найближчим часом Конституційна Асамблея надішле на експертизу Єврокомісії відповідний проект перших змін до Конституції України.

Про це заявив в інтерв'ю УКРІНФОРМу голова Комісії з питань правосуддя Конституційної Асамблеї В. Маляренко.

«Верховний Суд України повинен отримати право законодавчої ініціативи разом з іншими гілками державної влади. За нинішніх обставин, коли під час розгляду справи виникають прогалини, що потребують виправлення, суддя повинен звернутися до народного депутата України або до Президента України, або до Кабінету Міністрів. Звернення ж завжди означає залежність. Для уникнення подібного Верховному Суду необхідно мати право законодавчої ініціативи, – схожий досвід існує також в інших країнах», – переконаний В. Маляренко.

На його переконання, таке нововведення допоможе судовій системі стати по-справжньому незалежною і самостійною.

За інформацією колишнього голови Верховного Суду України (2002–2006 рр.), пропозиція увійде до проекту змін, запропонованих для модернізації Основного закону в частині правосуддя. Найближчим часом Конституційна Асамблея надішле на експертизу проект перших змін до Конституції України, пов'язаних з покращенням сфери інституювання та діяльності судової влади, до Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії). Експертиза дасть змогу з'ясувати їх відповідність європейським стандартам.

Після узгодження з громадськістю та експертами, з урахуванням всіх пропозицій доопрацьований у Конституційній Асамблеї законопроект буде внесений Президентом України на розгляд Верховної Ради України (*Укрінформ* (<http://www.ukrinform.ua>). – 2013. – 18.02).

\*\*\*

**Громадянам необхідно забезпечити право на безпосереднє звернення до Конституційного Суду.** Про це заявив в інтерв'ю УКРІНФОРМу голова Комісії з питань прав, свобод і обов'язків людини і громадянина Конституційної Асамблеї та колишній суддя Європейського суду з прав людини В. Буткевич.

«Щоб звернутися до Конституційного Суду, громадянин повинен шукати, так би мовити, обхідні шляхи для того, щоб захищати там своє право. Тому ми пропонували на засіданні Комісії – право безпосереднього звернення до Конституційного Суду має бути передбачено!» – переконаний він.

На думку голови комісії, приписи Конституції містять тільки положення про права і свободи громадян, однак не передбачений дієвий механізм для захисту цих прав громадянами в Конституційному Суді. Крім того, ця процедура тепер занадто ускладнена, зазначив В. Буткевич.

Нагадаємо, що відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд» громадяни мають право звертатися тільки щодо надання офіційного тлумачення

приписів Конституції і законів України, але не мають права вимагати визнання їх неконституційними (*Укрінформ (www.ukrinform.ua)*. – 2013. – 19.02).

\*\*\*

**Комісія Конституційної Асамблеї з питань прав, свобод і обов'язків людини і громадянина визначилася з напрямками своєї роботи з розробки концепції відповідних положень нової Конституції України.** Про це повідомив голова комісії В. Буткевич у коментарі УКРІНФОРМу.

За словами колишнього судді Європейського суду з прав людини, «ми почнемо з 2-го розділу Конституції, де закріплений основний масив прав і свобод, а потім перейдемо до 3-го розділу. Далі звернемося до заключної частини, в якій закладені механізми, що закріплюють реалізацію прав і свобод, що визначають відповідальність за це, а також гарантії в наступних розділах Конституції». На думку В. Буткевича, «після цього комісія розгляне загальні принципи, до яких потрібно внести зміни і зафіксувати основоположні принципи в преамбулі: верховенства права, поваги до людської гідності тощо».

Голова комісії зазначив, що окрема увага потрібно буде також приділити юридичній техніці викладу приписів нової Конституції. За його словами, це дасть можливість сформулювати норму таким чином, щоб її можна було застосовувати на практиці без суперечливих тлумачень і забезпечити цю норму відповідними гарантіями, щоб від неї не можна було відмовитися. «Думаю, ми витратимо чимало часу на юридичну техніку, поки сенс і шлях реалізації кожного положення не стане зрозумілим», – додав він (*Сайт Конституційної Асамблеї України (http://cau.in.ua/?p=734)*. – 2013. – 19.02).

## **Новини про діяльність Конституційної Асамблеї**

**У приміщенні Федерації профспілок України 12 лютого 2013 р. за участі секретаря Конституційної Асамблеї М. Ставнійчук відбулося чергове засідання Комісії Конституційної Асамблеї з питань прав, свобод та обов'язків людини і громадянина (далі – Комісія).**

Почесним гостем засідання був Сімон Маттейссен, омбудсмен міста Роттердам (Нідерланди), який перебуває в Україні на запрошення члена Конституційної Асамблеї, ректора Київського університету права НАН України, професора Ю. Бошицького з циклом майстер-класів з європейського права. У роботі засідання також взяли участь експерти Комісії, представники громадськості та медіа.

Під час засідання було розглянуто ряд організаційних питань, зокрема: затверджено протокол засідання Комісії від 29 січня 2013 р.; заслухано інформацію голови Комісії професора В. Г. Буткевича щодо засідання координаційного бюро Конституційної Асамблеї від 5 лютого 2013 р.

Все ж, фокус основної дискусії засідання був навколо проектів Концепції внесення змін до розділу II Конституції України, запропонованим членами Комісії, професором П. Рабіновичем, професором Ю. Бошицьким, а також

спільний проект Концепції, запропонований членами Комісії професором В. Буткевичем і професором П. Рабіновичем.

Комісія прийняла рішення затвердити текст із пропозиціями щодо проекту Концепції внесення змін до Конституції України та, доопрацювавши, внести на розгляд координаційного бюро Конституційної Асамблеї (*Сайт Конституційної Асамблеї України (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013. – 13.02).*

\*\*\*

**12 лютого 2013 р. Комісія Конституційної Асамблеї з питань здійснення народовладдя (далі – Комісія) відповідно до плану роботи за участі секретаря Конституційної Асамблеї М. Ставнійчук провела чергове засідання з питань підготовки Концепції внесення змін до Конституції України.**

Головою Комісії, професором А. Селівановим для обговорення внесено пропозиції з питань народовладдя до Концепції внесення змін до Конституції України, зважаючи на те, що зміст відповідного розділу спрямований на забезпечення реалізації принципу народного суверенітету, який є базовою засадою народовладдя, формування і функціонування державного механізму. погодилися, що нинішні положення у розділі III чинної Конституції України вимагають істотних змін з метою визначення більш широкої системи форм народного волевиявлення, розширення змісту принципів реалізації виборчих прав і права на участь у референдумів, приведення їх до європейських стандартів у сфері виборів і референдумів, обсягу активного і пасивного виборчого права, предмету референдуму тощо.

Після активного обміну думками, а також заслухавши наукових експертів, прийнято рішення остаточно доопрацювати відповідний розділ Концепції внесення змін до Конституції України та найближчим часом для внести на засідання координаційного бюро Конституційної Асамблеї.

Комісія також розглянула інші поточні питання своєї діяльності (*Сайт Конституційної Асамблеї України (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013. – 13.02).*

\*\*\*

**У приміщенні Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України 15 лютого 2013 р. за участі наукових експертів відбулося чергове засідання Комісії Конституційної Асамблеї з питань конституційного ладу та порядку прийняття і введення в дію змін до Конституції України (далі – Комісія).**

На розгляд Комісії головою підкомісії з питань конституційного ладу, провідним науковим співробітником відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, доктором юридичних наук **О. Юшиком** та головою підкомісії з питань порядку прийняття і введення в дію змін до Конституції України, заступником керівника Апарату Верховної Ради України – керівником Головного юридичного управління, кандидатом юридичних наук М.Теплюком внесено аналітичні записки щодо розділу I «Загальні засади» Конституції

України та щодо розділу XIII «Внесення змін до Конституції України». У цих записках на основі рішень Конституційного Суду України, конституцій зарубіжних країн на концептуальному рівні пропонуються загальні підходи та напрями конституційно-правової модернізації розділів I, XIII Основного закону України.

Прийнято рішення доопрацювати відповідний розділ Концепції внесення змін до Конституції України та найближчим часом внести на засідання координаційного бюро Конституційної Асамблеї.

Комісія також розглянула організаційні питання своєї діяльності (*Сайт Конституційної Асамблеї України (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013. – 15.02*).

\*\*\*

**У приміщенні Національного інституту стратегічних досліджень 15 лютого 2013 р. відбулося чергове засідання Комісії Конституційної Асамблеї з питань організації державної влади (далі – Комісія).**

На розгляд Комісії було винесено питання щодо концептуальних засад змін до Конституції України щодо організації державної влади. Як зазначив голова Комісії, директор НІСД А. Єрмолаєв, серед основоположних завдань конституційної реформи є створення збалансованої та ефективної системи державного управління, що відповідає демократичним стандартам; забезпечення стабільності політичної системи України.

Члени Комісії підтримали тезу про те, конституційна реформа в частині організації державної влади має бути послідовна реалізація принципу поділу влади та конструювання ефективної системи стримувань і противаг як на центральному рівні організації державної влади, так і на рівні взаємодії органів центральної влади з органами місцевого самоврядування.

Комісія планує завершити роботу над пропозиціями до Концепції змін до Конституції України в частині організації державної влади до початку березня 2013 р.

Комісія також розглянула організаційні питання своєї діяльності (*Сайт Конституційної Асамблеї України (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013. – 18.02*).

\*\*\*

**22 лютого 2013 р. у приміщенні Київського регіонального центру Національної академії правових наук України відбулося чергове засідання Комісії Конституційної Асамблеї з питань правосуддя (далі – Комісія).**

У роботі Комісії взяли участь заступник Голови Конституційної Асамблеї, академік НАН України Ю. Шемшученко, секретар Конституційної Асамблеї М. Ставнійчук, а також член Конституційної Асамблеї, президент Інституту правової політики М. Оніщук.

Під час засідання обговорювалося питання проекту закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення судової системи та засад здійснення правосуддя в Україні», у якому взято за основу схвалені Конституційною Асамблеєю Концептуальні засади конституційно-правової модернізації правосуддя в Україні, підготовлені Комісією, а також окремі

пропозиції інших комісій та членів Конституційної Асамблеї. У законопроекті також враховано усі позитивні напрацювання законопроекту з цього питання, підготовленого робочою групою в Адміністрації Президента України.

Під час підготовки зазначеного законопроекту було взято до уваги загальновизнані міжнародні стандарти незалежності суддів та здійснення правосуддя. Передовсім ідеться про положення Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, позиції Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) у цій сфері, у тому числі висновки та рекомендації Комісії щодо правосуддя в Україні, резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи щодо функціонування судової влади в Україні, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, відповідна практика Європейського Суду з прав людини.

До дискусії долучились усі члени Комісії, а також запрошені, які висловили свої думки пропозиції щодо формулювання окремих положень проекту закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення судової системи та засад здійснення правосуддя в Україні».

Комісія прийняла за основу проект закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення судової системи та засад здійснення правосуддя в Україні» та звернулася до голови Конституційної Асамблеї Л. Кравчука з пропозицією надіслати цей законопроект до Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) для надання висновку.

За результатами експертизи Венеціанської комісії, обговорення його положень в експертному, фаховому середовищі в Україні, планується в подальшому доопрацювати проект закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення судової системи та засад здійснення правосуддя в Україні» та не пізніше червня 2013 р. внести його на розгляд Президенту України (*Сайт Конституційної Асамблеї України* (<http://cau.in.ua/?p=734>). – 2013. – 27.02).

## **Аналітичний ракурс**

Л. Галаган, наук. співроб. ФПУ НБУВ

## **Конституційне закріплення повноважень вищих органів державної влади**

К. Поппер у своїй відомій праці «Відкрите суспільство і його вороги» зазначав, що «всі політичні проблеми, в кінці кінців, мають інституціональний характер, тому в політиці важливі не стільки особисті думки, скільки юридичне оформлення політичних проблем, і прогрес на шляху до рівності можна забезпечити лише за допомогою інституціонального контролю над владою» [11, с. 189]. Одним із способів такого контролю над владою є конституційне закріплення основоположних принципів її здійснення та функціонування. Адже верховенство правових законів і серед них – Конституції, як Основного закону в

державі, є одним з головних принципів побудови та функціонування системи державних інститутів, що забезпечують ефективну та раціональну саморегуляцію в суспільстві. Тільки ретельна конституційна регламентація процесу функціонування державної влади (її основних інститутів та органів) дає змогу зберегти цілісність держави і водночас забезпечити її стабільний і поступовий демократичний розвиток.

Одним з основних, системоутворюючих для інститутів держави, є, перш за все, принцип поділу державної влади, який «з точки зору його конституційного застосування виявляється у побудові структури державної влади, її організації, системі органів, які здійснюють державну владу, їхніх компетенції, функціях, формах та методах діяльності» [19, с. 234].

Практика світового конституціоналізму доводить, що втілення в життя принципу поділу влади, як правило, залежить від впливу багатьох чинників: історичних особливостей розвитку держави, економічного, соціального та культурного розвитку суспільства, етнічних, міжнародних та інших. В. Ладиченко, зокрема, виділяє такі з них: історичні особливості становлення та еволюції держави, рівень соціально-економічного розвитку, природно-географічні умови існування, етнонаціональний склад населення тощо [7, с.12]. Поряд з цим стають дедалі більше помітними зростання соціальної ролі держави, а також вплив політичних партій на формування й функціонування державної влади, що відбивається на виборі організаційно-правових засад функціонування держави.

Ці чинники справляють відповідний вплив на розуміння ідеї балансу законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, системи їх стримувань і протигаг, що відбивається так чи інакше в сучасних конституціях. У цілому, на думку К. Бабенка, всі сучасні конституції можна розподілити на дві основні групи: а) ті, у яких принцип поділу влади зафіксовано безпосередньо; б) ті, у яких принцип поділу влади передбачається (на кшталт того, як це представлено в Конституції США). Як приклади конституцій першої групи можна навести конституції таких держав, у яких зафіксовано лише поділ влади (Конституція Вірменії, Болгарії, Грузії), та ті, у яких норма щодо поділу державної влади доповнюється вказівкою на необхідність взаємодії владних гілок (наприклад, Конституція Республіки Білорусь, Конституція Казахстану, Конституція Молдови). Так, скажімо, у ст. 7 Конституції Азербайджану сказано: «Державна влада в Азербайджанській Республіці організується за принципом поділу влади: законодавчу владу реалізує Міллі Меджліс, виконавча влада належить Президенту Республіки, судову владу здійснюють суди Республіки... Законодавча, виконавча і судова влада взаємодіють і є незалежними в межах своїх повноважень».

Що ж до другої групи конституцій, то крім Конституції США до неї можна віднести Конституцію Австрії, у якій також окремо названо всі три класичні гілки влади та визначено сферу їх компетенції, але саме формулювання «поділ влади» не зустрічається. Сюди ж відносяться Конституції Андорри, Бельгії, Данії, Ірландії та ін., у яких ідеться про окремі вищі органи законодавчої, виконавчої та судової влади.

Стосовно ж України, то безумовна цінність цього принципу як конституційного проявилась саме під час розробки різноманітних проектів Конституції України. Адже у всіх без винятку проектах (незалежно від того, яка форма організації державної влади в них пропонувалась) принцип поділу влади було винесено у якості окремої статті. Нормативно принцип поділу влади вперше був закріплений у Законі України від 14 лютого 1992 р. «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України» [12, с. 3]. Крім того, цим актом було внесено ряд змін щодо функціонального розподілу влади, введено окремі елементи механізму стримувань та противаг. М.Теплюк при цьому наголошує на деякій особливості, яка полягає в «поєднанні двох різних підходів, що йдуть від Монтеск'є та Руссо: поділу влади в організаційно-правовому аспекті та єдності влади з позицій ідеї суверенітету народу» [18, с. 24].

Згідно зі ст. 5 Конституції України 1996 р. носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Виключно народові належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні; це право не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Разом з тим у цій статті встановлено, що ніхто не може узурпувати державну владу. По суті, тут має місце соціологічний підхід, аналогічний тому, який застосовували ще розробники Конституції США. З іншого боку, Конституцією України встановлюється система органів держави з більш-менш чітким розмежуванням повноважень між ними, виходячи з вимоги здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6), а також обмеження здійснення повноважень органами, які належать до вказаних гілок влади, межами, встановленими Конституцією й відповідно до законів України.

Однак поряд з конституційною фіксацією положення про поділ державної влади, у багатьох сучасних конституціях та конституційних законах ми можемо знайти й додаткові норми, які визначають незалежність окремих гілок державної влади. Як приклад можна навести широко розповсюджене в конституційному законодавстві переважної більшості сучасних держав положення про незалежність судової влади. Як відомо, воно ввійшло і в Конституцію України, де в ст. 126 вказується: «Незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» [5, с. 58]. Також його можна зустріти в Конституціях інших держав. Наприклад, у ст. 115 Конституції Хорватії, ст. 110 Конституції Білорусі, ст. 109 Конституції Литви, ст. 206 Конституції Португалії тощо.

Однак, говорячи про конституційні гарантії принципу поділу влади, все ж не можна обмежуватись виключно фактом наявності чи відсутності в Конституції положення про існування незалежних і самостійних гілок державної влади. У зв'язку з цим, як зазначає У. Чиналієв, до конституційних гарантій поділу влади слід віднести також ті положення, які забезпечують: а) гарантії несумісності функцій окремих гілок влади; б) гарантії правомірного впливу одних гілок влади на інші [21, с. 14]. У переліку О. Скакун можна виділити чотири типи цих

конституційних гарантій: а) гарантії розподілу компетенції; б) гарантії самостійності при здійсненні повноважень та гарантії невтручання; в) гарантії щодо можливості протиставлення своєї точки зору рішенням іншої гілки влади; г) гарантії контролю над діяльністю інших органів, які поєднуються з існуванням спеціального правового механізму недопущення зміни державного ладу неконституційним шляхом [16, с.104].

Щодо першого з виділених аспектів, який стосується гарантій несумісності функцій окремих гілок державної влади, то в цьому плані можна навести положення ст. 127 Конституції України, де вказано, що професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. А в деяких державах не допускається навіть і цього. Так, за ст. 89 Конституції Греції судовим чиновникам забороняється надавати будь-які оплачувані послуги та займатись будь-якою професійною діяльністю. І лише у виключних випадках допускається обрання судових чиновників членами Академії, професорами чи доцентами вищих навчальних закладів [2, с. 680].

Стосовно народних депутатів принцип несумісності встановлюється в ст. 3 Закону України «Про статус народного депутата України»: «Народний депутат не має права: 1) бути членом Кабінету Міністрів України, керівником центрального органу виконавчої влади; 2) мати інший представницький мандат чи одночасно бути на державній службі; 3) обіймати посаду міського, сільського, селищного голови; 4) займатися будь-якою, крім депутатської, оплачуваною роботою, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків народного депутата час; 5) залучатись як експерт органами досудового слідства, прокуратури, суду, а також займатися адвокатською діяльністю; 6) входити до складу керівництва, правління чи ради підприємства, установи, організації, що має на меті одержання прибутку» [13, с. 12]. Тобто, як бачимо, неможливість представників однієї влади безпосередньо брати участь в здійсненні іншої закріплена навіть на кадровому рівні, коли особи задіяні в діяльності органів будь-якої з гілок державної влади не можуть за своїм службовим становищем входити до структури іншої гілки влади.

Іншою важливою конституційною гарантією функціональної несумісності діяльності окремих гілок державної влади є застосування інституту виключної компетенції. Тобто на конституційному рівні встановлюється ряд повноважень, характерних для діяльності кожної конкретної гілки влади, які в жодному разі не можуть бути перейнятими іншими владами. При цьому йдеться не просто про традиційні конституційні положення, у яких перераховуються повноваження вищих органів державної влади, але про ті предмети відання (предмети державного регулювання), про ті відносини, які регулюються виключно тією чи іншою державною владою. Як приклад подібної конституційної норми можна навести ст. 92 Конституції України, де вказується, що виключно законами України встановлюються: 1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і



функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи; 2) порядок направлення підрозділів Збройних сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України; 3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів; 4) порядок використання і захисту державних символів; 5) державні нагороди; 6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання; 7) державні свята; 8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального. Хоча, звісно, подібні статті містяться і в конституціях інших держав. Тобто навіть якщо інші гілки державної влади, шляхом їх власних нормотворчих можливостей (насамперед виконавча влада), намагатимуться втручатись у діяльність законодавчої влади, то щодо об'єктів, перерахованих у ст. 92, це втручання буде антиконституційним, оскільки на заваді цьому ставатиме інститут виключної компетенції.

Що ж до гарантій правомірного впливу одних гілок влади на інші, то під цим мається на увазі перш за все вже згадувана система «стримувань і противаг». Інакше кажучи, це ті правомірні можливості, які гарантовано конституцією та основними законами, і які дозволяють одним гілкам влади впливати не тільки на порядок діяльності інших, але й на їх персональний склад. Як один з найбільш ілюстративних прикладів, які належать до цієї групи конституційної фіксації принципу поділу влади, є інститут імпічменту, який є нічим іншим як передбаченою конституцією можливістю усунення з посади глави виконавчої влади, яке ініціюється вищим органом законодавчої влади. Так, згідно зі ст. 111 Конституції України Президент України може бути усунений з посади Верховною Радою в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Сама ж процедура імпічменту в різних країнах може мати найрізноманітніші процедурні форми: відсторонення президента з посади Високою палатою правосуддя (ст. 67 Конституції Франції), на підставі народного голосування, яке має бути проведеним, якщо на цьому наполягатимуть Федеральні збори (ст. 60 Конституції Австрії) тощо.

З іншого боку, Президент виконує значний комплекс функцій, пов'язаних з формуванням та функціонуванням також інших органів державної влади. Так відповідно до Конституції України 1996 р. Президент призначає позачергові вибори до Верховної Ради України; припиняє повноваження парламенту; володіє правом законодавчої ініціативи; підписує закони, прийняті Верховною Радою; має право вето стосовно прийнятих парламентом законів з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради; призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України та ін. При цьому ці та інші повноваження не можуть використовуватись з метою тиску на парламент й мають реалізовуватись в рамках принципу поділу функцій влади.

Враховуючи, що Президент України обирається безпосередньо виборчим корпусом, він володіє всіма реальними можливостями бути вагомим

конкурентом Парламенту в усіх сферах прийняття державно значущих рішень. Тому науковці у своїй більшості переконані у тому, що Конституція 1996 р. створила правове поле для формування в Україні саме президентсько-парламентської республіки. На думку А. Кудряченка, з прийняттям Конституції «в Україні були сформовані основи для президентсько-парламентської республіки європейського типу. За більшістю визначень її можна віднести до напівпрезидентської системи правління» [3, с. 8]. При цьому поєднання рис президентської та парламентської республіки було результатом політичної угоди (тобто компромісу), а сама угода була, значною мірою, ситуативною, а не фундаментальною. Прийняття Конституції 1996 р. стало актом не стільки суспільної згоди, скільки – конституційного штурму, на який покладалась проблема врегулювання конституційної кризи в українському суспільстві.

Так чи інакше, більшість дослідників погоджується, що Президент все ж залишився основним суб'єктом владних відносин. Його нерідко узагальнено визначають як найвищу посадову особу держави, чим акцентується увага на його формальній першості серед державних інститутів. Термін «президент» у перекладі з латинської мови означає «той, хто сидить спереду», «головуючий». Проте у суспільній свідомості найчастіше ця посада асоціюється з поняттям «лідер». Така першість є історично зумовленою, адже генеза інституту глави держави пов'язана з феодалною державністю, за умов якої монарх був не тільки верховним носієм влади, а і її джерелом. У наші дні першість президента як найвищої посадової особи пояснюється не обсягом і змістом його повноважень, а саме статусом як глави держави. Проте, на думку В. Шаповала, відповідне визначення «може спричинити некоректність у характеристиці компетенційних зв'язків, що існують між вищими органами держави, призвести до констатації «зверхності» президента щодо інших ланок державного механізму, яку по суті вбачають прибічники «президентського арбітражу», та подібних ідей. Тому доречно визначати президента і як один з вищих органів (одноосібний) держави» [22, с. 62].

Ще на початку 90-х років більшість науковців, політиків дійшли висновку, що інститут президентства історично виправдав себе в багатьох країнах світу. 19 червня 1991 р. Верховною Радою була ухвалена концепція нової Конституції, де в розділі I «Засади конституційного ладу» було зафіксовано, що формою державного правління в новій Конституції має бути закріплена президентська республіка [6, с. 64]. Днем же офіційного заснування посади Президента України є 5 липня 1991 р. Саме в цей день Верховна Рада ухвалила низку законів, що визначали на декілька років уперед статус Президента: «Про заснування посади Президента України та внесення змін і доповнень до Конституції», «Про Президента України», «Про вибори Президента України». Як слушно зауважує В. Журавський: «Саме ця обставина призвела до суттєвої зміни повноважень Верховної Ради України, її Президії, а згодом і до необхідності закріплення принципу поділу влади на рівні Конституції України» [1, с. 72].

Колишня Конституція УРСР 1978 р. зафіксувала, що Президент є главою держави і главою виконавчої влади [4]. Разом з тим вона зберігала і посаду Прем'єр-міністра, статус якого визначено не було, але з контексту подій 1991–

1995 рр. впливало, що прем'єр-міністр також, певною мірою, керував діяльністю уряду.

Характерною рисою інституту президенту за Конституційним Договором між Верховною Радою України та Президентом України 1995 р. була ідентичність юридичного і фактичного статусу глави держави: Президент де-юре і де-факто був главою держави і водночас главою державної виконавчої влади. Тобто фактично біцефальну структуру виконавчої влади в державі було збережено і лише нова Конституція України 1996 р. змінила його правовий статус, залишивши за Президентом лише пост глави держави (ст. 102). Автори Конституції України вирішили, що Президент юридично не повинен мати прямого відношення до виконавчої влади, тобто формально його було виведено за межі виконавчої влади взагалі та уряду зокрема. Однак, не будучи формально главою виконавчої влади, він як глава держави був наділений значними владними повноваженнями у сфері організації діяльності виконавчої влади. Таким чином, в Україні була закладена така конституційна модель організації виконавчої влади, за якої Президент був не просто функціонально поєднаний з виконавчою владою, а інтегрований до неї, причому з чітко вираженою адміністративною підпорядкованістю йому органів виконавчої влади.

Так Конституцією України було вичерпно встановлено повноваження Президента України. Відповідно до ст. 102 Конституції Президент є главою держави, а стосовно конкретних конституційних повноважень він є, по суті, і главою виконавчої влади, оскільки вона (у тому числі і уряд) – у повному його підпорядкуванні. Конституційні положення, викладені в п. 9-18 ст. 106 Конституції, являють собою певний перелік цих повноважень і водночас містять застереження, що Президент України «здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України». Так Президент України призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України; припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку; призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на цих посадах; призначає за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільняє його з посади; призначає половину складу Ради Національного банку України; призначає половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України голову Антимонопольного комітету України, голову Фонду державного майна України, голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України; утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади; скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим; є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах

національної безпеки та оборони держави; очолює Раду національної безпеки і оборони України.

Як видно, Президент має абсолютні повноваження щодо органів державної виконавчої влади. Особливо це стосується призначення і звільнення ключових посадових осіб державної влади, що є, безперечно, якщо не тоталітарним, то авторитарним положенням. В. Журавський наголошує, що «такий спосіб формування виконавчої гілки влади перетворює її на адміністративно-бюрократичну структуру, яка тримається на страху посадовців бути звільненими у будь-який час, з будь-яких мотивів і без них» [1, с.75], що не може не позначатися на особливостях політичного режиму загалом.

Таким чином, формально Президент України не є главою виконавчої влади, як це було до прийняття Конституції України 1996 р. Тобто Президент віднесений до виконавчої влади лише функціонально – через певний обсяг своїх повноважень. Але він не віднесений до неї структурно, як окрема структурна ланка в системі органів виконавчої влади. Основний закон узагалі не містить терміну «глава виконавчої влади», що відповідає світовій конституційній практиці, і лише сказано, що «Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України» [5, с. 42]. Навіть у президентських республіках поширеним є визначення президента як глави уряду, але не виконавчої влади. Хоча при цьому президент, який обирається безпосередньо народом, не лише представляє державу, але й має безпосереднє відношення до виконавчої влади. На думку А. Черкасова, «роль глави держави як глави виконавчої влади може безпосередньо і не фіксуватися в основному законі: логіка концепції поділу влад, що одержала поширення у більшості країн сучасного світу диктує включення глави держави (якщо не де-юре, принаймні де-факто) в систему виконавчої влади» [20, с. 190].

Як підтвердження поєднання Президента України зі сферою виконавчої влади треба також сприймати положення ч. 1 ст. 115 Конституції України, за яким Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраним Президентом України. Тим самим Кабінет Міністрів України фактично утворюється на строк, який не може перевищувати строк повноважень Президента України, що залишився до складання присяги новообраним главою держави. Реально ж строк повноважень Кабінету Міністрів України залежить від відповідного волевиявлення щодо його існування з боку як Президента України, так і Верховної Ради України. Але чи не найважливішим, на думку В. Шаповала, є те, що «за змістом конституційних положень при визначенні Прем'єр-міністра України (фактично при визначенні відповідного номінанта), який має отримати згоду Верховної Ради України на призначення, Президент України може діяти нібито виключно на власний розсуд. Якщо виходити з можливості призначення Президентом України номінанта (по суті кандидата) у Прем'єр-міністри України виключно без урахування позиції парламентської більшості, треба визнавати за ним своєрідне право ініціювати конституційну кризу» [22, с. 70], зокрема, ситуацію відсутності легітимного уряду.

Крім того, за змістом положень ч. 2 ст. 113 Конституції України об'єктивно члени Кабінету Міністрів України несуть індивідуальну політичну відповідальність перед Президентом України, який на власний розсуд може звільнити їх із посади. Звільнивши всіх членів Кабінету Міністрів України, Президент України у такий спосіб відставляє його в цілому. Проте він може відставити увесь склад Кабінету Міністрів України, прийнявши рішення про відставку Прем'єр-міністра України. Сутність політичної відповідальності полягає в тому, що, у даному випадку, Президенту України для прийняття рішення про відставку (звільнення з посади) не потрібні юридичні підстави, що впливають з діянь того, чиї повноваження припиняються. Приймаючи таке рішення, Президент України може керуватися суто міркуваннями доцільності.

У такій президентській державі, як США, президент є главою держави і виконавчої влади і тому немає потреби в такій структурі, як колегіальний уряд, оскільки президент одноосібно відповідальний за діяльність виконавчої влади, а міністри підпорядковані безпосередньо йому. В Україні ж Основний закон передбачає при Президенті (який, по суті, є главою виконавчої влади) і Кабінет Міністрів на чолі з Прем'єр-міністром та його численними заступниками. У підсумку, Президент стає політично і юридично безвідповідальним за діяльність виконавчої гілки влади, тоді як відповідальність за стан справ у державі покладається на уряд і його главу. Це закладає потенційну можливість для протистояння між Президентом та урядом, оскільки у відставку кожного разу відправляють не Президента, а уряд, який виконує функції «хлопчика для побиття». Так конституційно-правова ситуація об'єктивно провокує змагання за владу між Президентом і парламентом, що негативно позначається на взаємодії між гілками влади загалом.

Таким чином, лише Президент впливає на склад і роботу Кабінету Міністрів, видаючи обов'язкові для виконання урядовцями акти чи звільняючи членів уряду (у тому числі Прем'єр-міністра) без згоди формальної парламентської більшості, яка підтримала кандидатуру глави уряду. За такого владного механізму реально склад уряду виявився слабо пов'язаний із розкладом партійно-політичних сил у парламенті, що викликало неабиякий негативний ефект, оскільки парламентарі втратили стимул до згуртування у стабільні фракції та збереження сталої дієздатної більшості, оскільки були позбавлені призу у вигляді міністерських посад. Відповідно, це дає можливість парламентським партіям, які не беруть участі у формуванні уряду, усунутися і від відповідальності за його діяльність.

Таким чином, виконання важливих завдань, передбачених Конституцією, значно ускладнюється через відсутність чіткого поділу повноважень і відповідальності між різними ланками та рівнями в системі виконавчої влади. Так проблема місця й ролі Президента України в системі виконавчої влади тісно пов'язана з аналогічною проблемою стосовно Кабінету Міністрів України.

Уряд – це колегіальний орган загальної компетенції, що здійснює керівництво виконавчою та розпорядчою діяльністю в країні. До його складу входять керівники найбільш значних органів центральної адміністрації. Конституція певним чином окреслює його компетенцію, що надає змоги уряду

здійснювати повсякденне керування країною в межах питань, які не належать до функцій інших гілок влади. Для змішаних президентсько-парламентських республік характерне намагання чітко визначити функції уряду, з метою обмеження можливості виникнення дублювання та вакууму в управлінському полі, оскільки, як уже зазначалося, у таких республіках наявним є «дуалізм» виконавчої влади. Так чи інакше, повноваження уряду стосуються сфери виконавчої влади, хоча значною мірою він може брати участь і в законотворчому процесі. При цьому урядова діяльність не має публічного характеру на відміну від парламентської. Функціонування виконавчої влади більш закрите, її безпосередня залежність від суспільства дуже відносна. Вона контролюється лише через представницькі органи такими інститутами, як вотум довіри, парламентське розслідування, депутатський запит тощо.

Конституція України унікає терміну «уряд», хоча за звичаєм та аналогією з політичним устроєм багатьох країн науковці, політики, політичні оглядачі називають Кабінет Міністрів України урядом, бо саме цей орган покликаний очолювати виконавчу владу, поточне адміністративне управління, що є прерогативою саме урядів в більшості країн.

Конституція України визначила Кабінет Міністрів вищим органом в системі органів виконавчої влади (ч. І ст. 113), що насамперед відображає наявність системи формалізованих органів виконавчої влади, найвищою ланкою якої є саме Кабінет Міністрів України. Він відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України (ст. 113–114) у межах статей 85 та 87 Конституції. Різниця між твердженнями «відповідальний перед Президентом» та «підконтрольний і підзвітний Верховній Раді» полягає в тому, що Верховна Рада має право контролювати уряд, вимагати звіти від нього лише в питаннях, які вказані в статтях 85 та 87, а перед Президентом уряд відповідальний у всіх аспектах і напрямках своєї діяльності. Тобто і тих, за які Кабінет Міністрів підконтрольний парламенту.

Як вищий орган виконавчої влади Кабінет Міністрів очолює єдину систему виконавчої влади в Україні; забезпечує здійснення функцій і повноважень виконавчої влади на території України; спрямовує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади; самостійно вирішує питання, які віднесені до його відома Конституцією України, законами Верховної Ради та указами Президента України. У межах власної компетенції Кабінет Міністрів організовує виконання нормативних актів, міжнародних договорів, конвенцій та угод, здійснює контроль за їх виконанням органами виконавчої влади і приймає відповідні заходи щодо усунення їх порушень.

Однак нормативне визначення Основним законом Кабінету Міністрів є значно ширшим у порівнянні з обсягом і значенням тих повноважень і можливостей, які прямо або опосередковано закріплюються за ним розділами VI та V Конституції України 1996 р. Тобто конституційне визначення Кабінету Міністрів України не збігається з його фактичним статусом. Його реальне місце в системі органів виконавчої влади є значно нижчим, ніж зафіксоване в Конституції, а роль – незрівнянно слабшою. Фактично український уряд за Конституцією 1996 р. не володіє статусом вищого органу в системі виконавчої

влади, оскільки доволі вагомі важелі впливу на виконавчу владу прямо чи опосередковано Конституцією закріплені за главою держави. А саме установчі, у тому числі й кадрові, повноваження Президента України щодо Кабінету Міністрів України та всієї системи органів виконавчої влади, які він реалізує на власний розсуд. Даної точки зору дотримується В. Шаповал, який наголошує на тому, що саме «з огляду на відповідну роль Президента України, Кабінет Міністрів України все ж некоректно іменувати найвищим (вищим) органом виконавчої влади. Припустиме його визначення як центрального колегіального органу виконавчої влади» [22, с. 74].

Право Президента скасовувати акти Кабінету Міністрів України, акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішення голів місцевих державних адміністрацій, фактично позбавляють уряд статусу вищого органу в системі виконавчої влади України. У такий спосіб Президент виступає на практиці як вищий за субординацією стосовно уряду орган влади, «за яким резервуються повноваження щодо участі («негативної», анулюючої) у процесі прийняття рішень Кабінету Міністрів України» [9, с. 27].

Таким чином, формальне виведення Президента України за межі виконавчої влади ще не доводить того факту, що глава держави втрачає реальні важелі впливу на політичну систему. Конституція України надає великі можливості Президенту як представникові «інтересів всього народу» залишатися домінуючим елементом політичної системи України, адже, як вважає американський дослідник Дж. Макгрегор, «сила президента залежить саме від політичних та кадрових повноважень» [8, с. 47].

Чітке визначення прем'єрського статусу та затвердження на цю посаду парламентською більшістю безперечно підвищують роль Прем'єр-міністра у владному механізмі України. З Прем'єр-міністром потрібно рахуватися ще й тому, що очолюваний ним Кабінет Міністрів, поряд з Верховною Радою, Президентом, народними депутатами, Національним банком, має право законодавчої ініціативи. Отже, для конструктивної роботи виконавчої влади з Президентом та його співпраці із законодавчою владою, потрібно, щоб законопроекти, які надходять до парламенту з Кабінету Міністрів, збігалися з президентським уявленням про економічну стратегію. Поряд з цим, Прем'єр-міністр має бути максимально лояльним до Президента, навіть якщо має з ним діаметрально протилежні погляди і підтримується парламентом, оскільки, так чи інакше, він безсилий перед прагненням Президента відправити його у відставку, саме Президент наділений абсолютною самостійністю щодо змін у виконавчій гілці влади.

Тому свідченням ролі Кабінету Міністрів України є його зв'язки з Верховною Радою України, які виникають на стадії його формування та в процесі діяльності. Сучасна назва – Верховна Рада – започаткована в радянських конституціях 1936–1937 рр., але, на думку деяких дослідників, саме існування рад – представницьких структур влади – є певною політичною традицією в Україні, що періодично відновлюється: віча в давньоруських містах і князівствах, козацькі ради, сходи по селах та повітах, Центральна Рада, нині – Верховна Рада» [10, с. 94].

Верховна Рада є єдиним законодавчим органом, який отримує свої повноваження безпосередньо від народу й виражає його суверенну волю, а тому має право визначати компетенцію Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України як й інших вищих органів державної влади. Крім того, у національній політико-правовій практиці законодавче регулювання парламентом України засад внутрішньої й зовнішньої політики корелюється з повноваженнями Президента України на здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави (п. 3 ст. 106) та повноваженнями Кабінету Міністрів на здійснення внутрішньої й зовнішньої політики держави (п. 1 ст. 116). При цьому принцип єдності в діяльності вищих органів державної влади знаходить вираження у тому, що кожна гілка влади має здійснювати свої повноваження властивими їй методами у визначених законом межах.

Так саму природу парламенту як органу законодавчої влади та його основне функціональне призначення виражає саме законодавча функція, яка полягає в розгляді законопроектів й у прийнятті законів. Виключно законами парламент України визначає (встановлює, регламентує, врегульовує) основні напрями внутрішньої й зовнішньої політики держави.

Особливе положення Верховної Ради в системі поділу функцій влади простежується й у змісті установчої функції парламенту, яка передбачає наявність значних номінаційних повноважень, пов'язаних із призначенням, обранням, наданням згоди на призначення або звільнення посадових осіб, а також з формуванням інших органів державної влади. Так до відповідних установчих повноважень Верховної Ради належать: надання згоди на призначення Президентом Прем'єр-міністра України, призначення виборів Президента України, призначення чи обрання на посади, звільнення з посад осіб у випадках, передбачених Конституцією України, призначення на посаду та звільнення з посади уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, голови та інших членів Рахункової палати, голови Національного банку за поданням Президента, призначення половини складу Ради Національного банку та Національної ради з питань телебачення й радіомовлення, призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України, призначення третини складу Конституційного Суду України, а також повноваження з формування суддівського корпусу, призначення виборів до органів місцевого самоврядування.

Поряд з установчою функцією парламенту його місце в системі стримувань і противаг визначається також його контрольними функціями щодо інших гілок влади. Незалежно від зумовлених формою правління особливостей парламентського контролю, контрольна функція представницького органу здійснюється, звичайно, в таких формах як дебати щодо політики уряду, інтерпеляції, парламентські розслідування і слухання, контроль за виконанням бюджету, за додержанням прав і свобод людини тощо. І хоча контрольна функція представницького органу не зводиться тільки до контролю за органами виконавчої влади, саме це є головним у відповідній парламентській функції. Спроби виконавчої влади діяти незалежно й непідконтрольно законодавчій владі



звичайно спричиняють можливість встановлення авторитарного або тоталітарного правління.

Так Верховна Рада України розглядає і приймає рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України (п. 11 ч. 1 ст. 85 Конституції України). Основний закон не містить застережень щодо строків подання Кабінетом Міністрів України програми на розгляд Верховної Ради України, а також щодо наслідків її неподання, нерозгляду чи несхвалення. Цим він відрізняється від інших конституцій, де передбачено розгляд у парламенті програми новоутвореного уряду.

Про контроль безпосередньо Верховної Ради України за діяльністю Кабінету Міністрів України за змістом ст. 85 Конституції України реально можна говорити стосовно повноваження парламенту здійснювати контроль за використанням позик, одержаних за участі уряду від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій і не передбачених Державним бюджетом України (п. 14 ч. 1 ст. 85). Підконтрольність по суті передбачена і ч. 2 ст. 96, за якою Кабінет Міністрів України разом із проектом закону про Державний бюджет України на наступний рік подає до Верховної Ради України доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

Контролю з боку Верховної Ради України підлягає не лише Кабінет Міністрів України. Такий контроль здійснюється також щодо глави держави, інших органів державної влади. Так, Верховна Рада заслуховує щорічні та позачергові послання Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України. До компетенції Верховної Ради віднесені повноваження на надання згоди на призначення на посади ряду посадових осіб і органів (ст. 85, 86 Конституції).

І хоч реалізація тієї чи іншої форми правління в державі залежить головним чином від розстановки векторів впливу між законодавчою та виконавчою владами, реальне ж здійснення принципу поділу функцій влади неможливе без існування незалежної й рівнозначної іншим гілкам судової влади, спроможної до неупередженого судочинства. Лише за умови конструктивної співпраці усі гілки влади разом (у тому числі й судова) несуть спільну відповідальність за керування країною. Навіть сама система стримувань і противаг у відносинах органів, що представляють різні гілки державної влади передбачає, що вони можуть й мають в межах закону здійснювати взаємний контроль. Судові органи, не підмінюючи законодавчі й виконавчі органи державної влади, виступають ефективним елементом у механізмі стримувань і противаг, вирішуючи конфлікти між владними структурами та здійснюючи нагляд за їх діяльністю. При цьому існує вимога щодо «повної деполітизованості судової влади, на відміну від законодавчої й виконавчої влади, які є активними політичними силами й перебувають під впливом інших політичних утворень» [15, с. 6], інакше вона не зможе належним чином виконати своє головне призначення – утверджувати верховенство права й підмінюватиме його політичною доцільністю. Але, за справедливими зауваженнями правознавців, «судова влада не може бути і абсолютно незалежною, оскільки вона взаємопов'язана з іншими органами державної влади і неминуче зазнає на собі їх

впливу» [14, с. 26]. Тому належну роль у системі стримувань і противаг судова влада може виконувати лише за умови поваги до правосуддя інших гілок влади.

Незалежність судової влади жодною мірою не означає її цілковиту автономність, адже вона, перш за все, є державною владою, і тому у будь-якому разі вона повинна входити в систему державної влади, що передбачає й її взаємодію з іншими гілками влади. Крім того, судова влада діє не на власний розсуд (чи виходячи з власних суб'єктивних міркувань та уявлень про правосуддя, справедливість, об'єктивність та неупередженість), а виключно відповідно до закону, що, знову ж таки, ставить її у певні відносини як з виконавчою, так і з законодавчою владою.

Окреслене в Конституції України правове поле діяльності судової влади дає змогу з максимальною точністю визначити її роль у системі стримувань і противаг державної влади в Україні. Так, у ст. 124 Конституції України 1996 р. зазначається, що «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються». Судочинство ж здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Будучи судом та одночасно одним з вищих органів державної влади, Конституційний Суд України діє поряд із главою держави, парламентом та Кабінетом Міністрів України і за певними ознаками стоїть вище цих органів, контрольні функції яких є похідними від їх основних функцій. Конституційний Суд може визнати неконституційними акти Президента, парламенту, Кабінету Міністрів. За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд дає також висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту (ст. 151). При цьому, відповідно до вимог організації механізму стримувань і противаг, діяльність будь-якого органу державної влади, як і Конституційного Суду України, має здійснюватись у чітко визначених межах, зокрема, у рамках принципу поділу функцій влади. Тому виступаючи свого роду арбітром у спорах між гілками влади, сам же Конституційний Суд не має права втручання в повноваження Верховної Ради України, виконавчих і судових органів.

При цьому важливим нормативно-правовим механізмом реалізації принципу поділу державної влади, поряд із недоторканністю членів парламенту та Президента, є незалежність суддів. Як невід'ємна складова їхнього статусу, конституційний принцип організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів, незалежність суддів полягає передусім у їхній самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею. Але вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом.

Деякі дослідники виділяють організаційну (інституціональну) та функціональну незалежність суддів. Перша полягає в тому, що судді не повинні підкорятися ні законодавчій, ні виконавчій владі і мають бути неупередженими, керуватися принципом верховенства права; друга – у підкоренні суддів при

здійсненні правосуддя тільки Конституції і законам України. Однією з функціональних гарантій незалежності суддів є передбачена законом процедура здійснення правосуддя, безстроковість обрання їх на посаду та недоторканність.

У ст. 150 Конституції України в якості виключної прерогативи Конституційного Суду визначається тлумачення Основного закону України за відповідними зверненнями, а також поточного законодавства. Рішення ж щодо відповідності Конституції України (інтерпретаційні акти) є «обов'язковими до виконання всіма владарюючими суб'єктами». Призначенням цього конституційного механізму є, перш за все, попередження можливості порушення принципу поділу влади шляхом здійснення недемократичної політико-правової практики вищими органами державної влади через розширювальне тлумачення ними конституційних норм. Тому «Конституційний Суд України виступає безпосереднім гарантом утвердження демократії й визначальним чинником приведення в дію правового механізму стримувань і противаг у здійсненні державної влади в Україні» [17, с. 270].

Отже, конституційне закріплення поділу влади в Україні передбачає виокремлення головних функцій державної влади – законодавчої, виконавчої й судової, які реалізуються, по суті, спеціалізованими органами. Жоден із цих органів не може зосередити і здійснювати всю державну владу, що забезпечує демократичний і правовий характер держави в цілому. Специфіка ж реалізації конституційних положень щодо поділу влади в державотворчій практиці України обумовлюється тим, що після тривалого періоду її заперечення (у радянський період політико-правової історії) у перші роки незалежності в практиці державного будівництва було взято орієнтацію на запровадження моделі «жорсткого» поділу влади. Тобто у якості запоруки успішності переходу до демократичної політичної системи, так само як і процесів політико-правового реформування, було визначено положення про необхідність обмеження випадків дублювання тих функцій державної влади, які могли виконуватись одразу декількома гілками влади. Все це мало своїм наслідком невиправдане зниження рівня уваги до проблеми взаємодії розподілених влад, яке в подальшому вилилось в активне протистояння законодавчої і виконавчої влади.

Таким чином, формування української системи державної влади в умовах незалежності можна охарактеризувати як поступовий перехід від радянської квазіреспубліки через елементи парламентської республіки (з моменту отримання незалежності до грудня 1991 р.), парламентарно-президентської форми правління (після запровадження в липні 1991 р. поста Президента України та визначення його статусу як «глави держави й глави виконавчої влади» до встановлення його статусу в проекті Конституції 1993 р. лише як глави держави, при цьому Кабінет Міністрів підпорядковувався Президенту і був відповідальний перед парламентом) до напівпрезидентської (президентсько-парламентської) республіки з надзвичайно широкими президентськими повноваженнями (Конституція 1996 р.). Орієнтацію ж, власне, на запровадження поста Президента можна охарактеризувати рядом факторів: 1) дезорганізація влади після розпаду СРСР, що вимагало посилення владної вертикалі; 2) втрата Верховною Радою позиції єдиного владного органу, внаслідок політичного

протистояння представлених у ній політичних сил; 3) об'єктивна потреба у фігурі, яка б виконувала представницькі функції нації на міжнародній арені.

Закріплення в Конституції принципу поділу влади встановило перешкоди для некерованої концентрації влади, що є гарантією обмеженого правління, пов'язаного з контролем і рівновагою гілок влади. Основний закон створює самостійні владні центри, які зменшують ризик монополізації чи зловживання владою з боку окремого державного органу і передбачає наявність норм-принципів, спрямованих на забезпечення єдності державної влади та її організаційно-функціонального розподілу між конституційно визначеною системою органів державної влади, які мають визначену сферу компетенції та врівноважені за допомогою механізмів взаємостимування та противаг.

Конституція України 1996 р. чітко визначила організацію державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки, а також закріпила засади функціонування органів державної влади з характерними ознаками змішаної (президентсько-парламентарної) форми правління. При цьому сам механізм поділу влади на практиці виявився вкрай незбалансованим та внутрішньо суперечливим, що знайшло свій прояв у своєрідному дуалізмі системи виконавчої влади (виконавчою гілкою влади управляє, з одного боку, глава виконавчої влади – Прем'єр-міністр України, а з іншого – Президент України), невизначеності статусу глави держави (статус Президента не уособлюється жодною гілкою влади, а виступає статусом глави держави із значними компетенційними преференціями (насамперед установчими і кадровими)) щодо виконавчої влади та уряду України.

## Список використаної літератури

1. Журавський В. С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект) / В. С. Журавський. – К. : Парламентське вид-во, 1999. – 112 с.

2. Конституции государств Европы: в 3 т. / общ. ред. и вступ. ст. Л. А. Окуньков ; Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – М. : Норма, 2001. – Т. 2. – М. : [б. и.], 2001. – 838 с.

3. Конституційна реформа: експертний аналіз / З. П. Антонюк [та ін.] ; упоряд. Є. Ю. Захаров ; Харківська правозахисна група. – 2-ге вид., доп. – Х. : Фоліо, 2004. – 183 с.

4. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>. – Назва з екрана.

5. Конституція України / Інститут законодавства Верховної Ради України. – К. : [б. в.], 1996. – 116 с. – (Бібліотека офіційних документів Управління справами Верховної Ради України).

6. Концепція нової Конституції України, схвалена ВР УРСР 19 червня 1991 року // Конституція незалежної України. – К., 1996. – С. 63–67.

7. Ладиченко В. В. Поділ влади: теорія і практика / В. В. Ладиченко. – К. : Україна, 1998. – 32 с.
8. Макгрегор Дж. Інститут Президентства в Східній та Центральній Європі / Дж. Макгрегор // Спостерігач. – 1994. – № 7. – С. 46–50.
9. Михеєнко Р. Дуалізм виконавчої влади і конституційні статуси Президента України та Кабінету Міністрів України / Р. Михеєнко // Право України. – 2000. – № 8. – С. 24–28.
10. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / І. Ф. Курас [та ін]. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 350 с.
11. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер. – К. : «Основи», 1994. – 487 с.
12. Про внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 14 лют. 1992 р. № 2113-XI // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – С. 3
13. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листоп. 1992 р. // Відом. Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – С. 12.
14. Ришелюк А. Перспективи судової влади в Україні / А. Ришелюк // Українське право. – 1995. – № 1–2. – С. 23–27.
15. Сіган Бернارد Г. Створення конституції для народу чи республіки, які здобули свободу / Бернارد Г. Сіган ; [пер. з англ. Петра Малахова та Сергія Драчука]. – К. : Ін-т демократії ім. Пилипа Орлика, 1993. – 126 с.
16. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник для вузов / О. Ф. Скакун ; Университет внутренних дел. – Х. : Фирма «Консум», 2000. – 704 с.
17. Скуратов Ю. Конституционная система государственных органов Российской Федерации / Ю. Скуратов // Государственное право Российской Федерации : учебник для студ. вузов, обуч. по напр. и спец. «Юриспруденция» / Е. И. Козлова [и др.] ; ред. О. Е. Кутафин. – М. : Юрид. лит., 1996. – 584 с. – С. 264–285.
18. Теплюк М. О. Принцип поділу державної влади і проблеми забезпечення єдності влади / М. О. Теплюк // Віче. – 2007. – № 12. – С. 23–35.
19. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 509 с.
20. Черкасов А. И. Глава государства и правительство в странах современного мира. Конституционно-правовое регулирование и практика / А. И. Черкасов. – М. : Экзамен, 2006. – 222 с.
21. Чиналиев У. К. Реализация принципа разделения властей в современном Кыргызстане / У. К. Чиналиев ; НАН Украины, Институт политических и этнонациональных исследований. – К. : Довіра, 1998. – 73 с.
22. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада / В. М. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 80 с.

## **Позиція влади, політичних партій, громадських організацій**

**Конституція Крима нивелірована «поправкою Зайца» в частині повноважень автономної республіки.** С учетом этой поправки главный документ автономии сведен к формальности. Как передает корреспондент «Нового Региона», об этом на пресс-конференции в Симферополе заявил министр курортов и туризма А. Лиев.

Он отметил, что, вернувшись из Риги, где презентовал курорты Крима на выставке «Valttour 2013», обнаружил множество публикаций в прессе о своем негативном отношении к Конституции автономии. В связи с этим министр решил разъяснить свое высказывание, процитированное сайтом «Крым.Комментарии».

«Полностью смысл того, что я имел в виду, звучал и звучит так: Крым сегодня имеет Конституцию, наполненную полномочиями для реализации санаторно-курортного потенциала. И этих полномочий более чем достаточно. Но все эти полномочия были через короткий срок перечеркнуты поправкой Ивана Зайца, который фактически нивелировал все возможности Конституции АРК, – уточнил министр. – Это не может не беспокоить. И если мы считаем это проблемой, то нужно вначале это признать, об этом говорить, а потом пытаться как-то решать. Вот это я имел в виду, говоря, что сегодняшний формат этой Конституции с учетом поправки Зайца, привел ее к документу, в котором больше осталось формальностей».

Обвинения в стремлении нивелировать значимость автономии А. Лиев считает абсурдным (*Новый Регион2* (<http://www.nr2.ru/crimea/423956.html>). – 2013. – 11.02).

\*\*\*

**В Севастополе у здания Апелляционного административного суда активисты Народного фронта «Севастополь – Крым – Россия» провели пикет «Крым в обмен на газ» в поддержку Конституции Республики Крым от 6 мая 1992 г., предоставлявшей полуострову самостоятельность, однако силовым путем отмененной Киевом.**

Участники акции держали в руках портреты первого крымского президента Ю.Мешкова, а также плакаты «НЕТ аннексии Крима», «Конституцию Грача – в унитаз истории», «Мы не любим Украину», «Хотите газ – верните Крым России!», передает НР2.

Один из организаторов акции В. Подъячий выступил перед собравшимися с «планом Козака» по урегулированию газового спора между Российской Федерацией и Украиной. В частности, он предложил для отмены штрафных санкций «Газпрома» к Украине в размере 7 млрд дол. использовать «в качестве разменной монеты» вопрос политико-правового статуса Крима.

«Митингующие постоянно скандировали лозунг “Севастополь – Крым – Россия!”, появившийся в начале 90-х годов прошлого столетия и до сих пор

символизирующий борьбу крымчан за свое национальное освобождение», – рассказал В. Подьячий.

В суде должна была рассматриваться апелляционная жалоба В. Подьячего по его иску об отмене украинской конституции Крыма образца 1998 г. Основанием для судебного спора стал официальный ответ Верховного Совета АРК на запрос Народного фронта «Севастополь – Крым – Розсип», в котором сообщается, что «решение об отмене Конституции Республики Крым от 6 мая 1992 г. Верховным Советом Крыма не принималось».

«Учитывая, что любая Конституция может и должна приниматься и отменяться только высшим представительным органом власти того территориального образования, в котором предусмотрено её действие, необходимо согласиться с тем, что де-юре в Крыму действует Конституция Республики Крым от 6 мая 1992 г. Это может послужить основанием для достижения компромисса в газовом споре между Украиной и РФ, своеобразным "планом Козака" по выходу из создавшегося тупика», – считает В. Подьячий.

Однако заседание суда так и не состоялось.

Отметим, в 2012 г. центральный райсуд Симферополя приговорил активиста из Севастополя В. Тюнина, обвиняемого в разжигании межнациональной розни, к 2,5 годам лишения свободы с испытательным сроком 1 год, а также с запретом заниматься политической деятельностью в течение 3 лет.

Следует отметить, что «отношение крымчан к идеалам и ценностям Украинского государства» является довольно специфическим. Так, 24 августа 2011 г. группа жителей Севастополя во главе с Тюниным отметила День Независимости Украины развертыванием 20-метрового российского флага и назвали День Независимости «днём траура для русских Крыма» (*Newsru.ua* (<http://rus.newsru.ua/ukraine/28feb2013/crumius.html>)). – 2013. – 28.02).

\*\*\*

**У Верховній Раді зареєстрували законопроект, який легалізує подвійне громадянство.** На думку експертів, ініціатива не на часі, бо вимагає внесення змін до Конституції і може призвести до напливу трудових мігрантів, до чого Україна не готова економічно.

Законопроект зареєстрував народний депутат Л. Миримський (позафракційний). У ньому пропонується дати громадянам України право на отримання іноземного громадянства з можливістю збереження українського паспорта.

«Подвійне громадянство дозволено у багатьох інших державах. Вважаю, що мій законопроект підтримають фракції комуністів та Партії регіонів. Пункт про подвійне громадянство був у їхніх передвиборних програмах», – заявив Л. Миримський.

На сьогодні подвійне громадянство в Україні є адміністративним правопорушенням і карається штрафом від 10 до 100 неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян (170–1700 грн).

Конституція передбачає наявність єдиного громадянства, а Закон України «Про громадянство України» зобов'язує відмовитися від українського громадянства в разі отримання іноземного.

«Близько 5 млн наших громадян перебувають на заробітках за кордоном. Багато отримують там громадянство і вимушені відмовлятися від українського. Чому країна повинна втрачати своїх громадян? Друге громадянство може стати гарантією збереження інвестиційної та банківської таємниці або можливістю підтвердити свій зв'язок з країною, яка є для вас духовною батьківщиною», – вважає ініціатор.

Також володарі іноземного громадянства збережуть зможуть голосувати на виборах, платитимуть податки і служити в армії. Введення подвійного громадянства підтримають і спортсмени.

Неофіційно від 5 % до 10 % громадян України вже мають паспорт іншої держави.

«Це результат агресивної зовнішньої політики сусідніх держав, у яку активно залучаються компліментарні етнонаціональні групи», – коментує статистику А. Єрмолаєв, директор Інституту стратегічних досліджень.

На його думку, Україна поки не готова до подвійного громадянства, оскільки, «подвійне громадянство розмиває права громадянина». Введення цієї процедури, вважають юристи, є непростим і з правової точки зору, бо суперечить Конституції України.

Представники парламентської фракції «Свобода», неодноразово виступали проти введення подвійного громадянства, переконані, що воно може дестабілізувати Україну економічно. «Подвійне громадянство збільшить потік мігрантів і послабить права українців. А ми поки не можемо економічно захистити себе і надати робочі місця всім українцям. Можливо, до цього питання можна буде повернутися пізніше, коли економічна ситуація в країні покращиться», – заявив член Комітету Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Б. Бенюк («Свобода»).

Нагадаємо, секретар Ради національної безпеки та оборони А. Ключев вважає, що подвійне громадянство є загрозою національній безпеці.

Як відомо, Конституцією України передбачено, що в державі існує єдине громадянство (*Galinfo* (<http://galinfo.com.ua/news/127316.html>). – 2013. – 18.02).

\*\*\*

**Підстави для припинення повноважень нардепів визначаються Конституцією і не можуть бути предметом законодавчого регулювання, коментує М. Оніщук законодавчу ініціативу В. Олійника. Про це повідомили JeyNews у прес-службі М. Оніщука.**

Як відомо, народний депутат (фракція Партії регіонів) В. Олійник зареєстрував у ВР законопроект, яким пропонується запровадити механізм відкликання народного депутата.

Зокрема, автор пропонує наділити правом порушувати питання про відкликання народного депутата Голову Верховної Ради України за власною ініціативою або на вимогу не менше 226 народних депутатів України, а також за



письмовою вимогою 10 % виборців від їх загальної кількості у відповідному мажоритарному окрузі, зібраних за процедурою, встановленою законом.

У зв'язку з цим та у світлі нещодавньої дискусії про рішення ВАСУ щодо дострокового припинення повноважень народних депутатів, президент Інституту правової політики М. Оніщук зауважив, що підстави для припинення повноважень нардепів визначаються виключно Конституцією і не можуть бути предметом законодавчого регулювання.

Екс-міністр юстиції нагадав, що Венеційська комісія неодноразово вказувала Україні на необхідність конституційного забезпечення вільного (неімперативного) мандату народного депутата.

«Більше того, чинна Конституція не містить положень, які б дозволяли вважати депутатський мандат імперативним, тобто визначали пряму юридичну залежність народного депутата від виборців та право останніх на його відкликання. Це було характерно для радянської системи представницьких органів», – додав М. Оніщук.

Водночас експерт зазначив, що питання політичної відповідальності народного депутата має вирішуватися через забезпечення належного виконання ним взятих на себе політичних зобов'язань перед партією та фракцією. Шлях до цього – запровадження системи виборів з відкритими партійними регіональними списками (*JeyNews* (<http://jeynews.com.ua/news/d0/77381>). – 2013. – 19.02).

\*\*\*

**Перший президент України Л. Кравчук наголосив, що за статутом Митного союзу не передбачено, що там можна вступити трошки: «або – або».** Тому українська Конституція не дає змоги вступити у МС.

«А оскільки наша сьогоднішня Конституція не дозволяє нам вступати без змін у Конституцію, то ми цього не можемо зробити, не порушуючи Конституцію», – сказав Л. Кравчук (*24tv.ua* ([http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?kravchuk\\_konstitutsiya\\_ne\\_dozvolyyaye\\_nam\\_vstupati\\_u\\_mitniy\\_soyuz&objectId=309651](http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?kravchuk_konstitutsiya_ne_dozvolyyaye_nam_vstupati_u_mitniy_soyuz&objectId=309651)). – 2013. – 20.02).

\*\*\*

**В Україні триває активна робота над законами про прокуратуру та органи юстиції.** Про це Президент України В. Янукович сказав під час зустрічі з представниками ЗМІ в м. Вісла.

Глава держави зазначив, що Україна продовжує йти шляхом реформ, зокрема, триває реформа судової системи та кримінальної юстиції. «За цей час був прийнятий складний, дуже непростий документ за допомогою європейських експертів – це Кримінальний процесуальний кодекс, закон про адвокатуру. І сьогодні йде велика робота над законом про прокуратуру і органи юстиції», – сказав глава держави.

В. Янукович нагадав, що вже прийнято низку законів щодо судоустрою, залишилась лише та їх частина, яка має бути врегульована в Конституції.

Президент також наголосив, що над удосконаленням Основного закону нині працює Конституційна Асамблея, яка діє в повній співпраці з європейськими експертами.

У свою чергу президент Словаччини І. Гашпарович зауважив, що питання реформування сфери юстиції в Україні обговорювалися під час тристоронньої зустрічі Президентів. «Ми обговорювали реформи у сфері юстиції, і найголовніше – різницю, яка існує між тим, що написано, і як це виконується, так як це вимагає європейське законодавство», – сказав він (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua/news/26924.html>). – 2013. – 21.02).

\*\*\*

**Лідер фракції «Батьківщина» А. Яценюк** буде настаивать на создании в Верховной Раде временной специальной комиссии по разработке поправок в Конституцию Украины. Об этом он заявил 22 февраля, на брифинге в кулуарах парламента. По словам парламентария, сложно сказать, для чего создана Конституционная Ассамблея. «Мы будем настаивать на создании в Верховной Раде временной специальной комиссии по разработке поправок в Основной закон», с тем, чтобы «изменения в Конституцию Украины вносились только парламентом» (*Багнет* (<http://www.bagnet.org/news/politics/208430>). – 2013. – 22.02).

\*\*\*

**Лідер фракції Партії регіонів О. Єфремов** повідомив, що найближчим часом зареєструють законопроект, яким визначатиметься відповідальність депутата «за непрацювання в парламенті».

Крім того, він пропонуватиме внести зміни до Конституції України з приводу ухвалення рішень у Верховній Раді не 226 голосами, а більшістю присутніх у залі.

«Нам потрібно перейти на голосування, як це робиться в європейських парламентах, нам потрібно внести відповідні поправки в конституцію і голосування повинно відбуватися від кількості більшості присутніх у залі», – заявив лідер фракції Партії регіонів (*Radio Era* (<http://www.radioera.com.ua/eranews/?idArtic>). – 2013. – 22.02).

#### **Коментар**

**Фракция «Свобода» в Верховной Раде** выступает против изменения процедуры голосования, которую предложил лидер фракции Партии регионов А. Ефремов. Об этом на брифинге сказал председатель фракции О. Тягнибок.

«Думаю, что позиция “Свободы” будет категорически негативной относительно подобных изменений», – сказал он, отметив недопустимость изменения минимального количества голосов депутатов для принятия решений с 226 до 150.

Вместе с тем он отметил, что такая практика существует в парламентах некоторых европейских стран.

«Но нужно учитывать не только европейский опыт, опыт цивилизованных стран, надо учитывать определенную ментальность украинского парламентария, ситуацию, которая вообще есть у нас в государстве», – сказал он.

Он также выразил надежду на то, что позиция оппозиционных фракций по такой инициативе ПР будет общей. О. Тягнибок подчеркнул необходимость тщательного изучения юристами такой инициативы для принятия окончательного решения (*LB.Ua* ([http://lb.ua/news/2013/02/22/190305\\_svoboda\\_otkazivaetsya.html?utm\\_source=lbua&utm\\_medium=link&utm\\_campaign=theme](http://lb.ua/news/2013/02/22/190305_svoboda_otkazivaetsya.html?utm_source=lbua&utm_medium=link&utm_campaign=theme)). – 2013. – 22.02).

## Експертна думка

В. Речицький, конституційний експерт Харківської правозахисної групи

## Європейський конституціоналізм та його властивості

Більш поміркованим, ніж американський, вважається конституціоналізм Старого світу, який започаткувала Конституція Польщі (закон «Про врядування») від 3 травня 1791 р. Її ухвалення стало можливим через російсько-турецьку війну (1787), коли російські війська змушені були залишити територію Польщі. Конституція ліквідувала відомий принцип *liberum veto* як прояв політичної анархії шляхти, пом'якшила соціальну нерівність, встановила засади громадянського суспільства й відновила дієздатність державної влади.

Ухвалена того ж року Конституція Франції ґрунтувалася на засадах європейського Просвітництва XVIII ст. й була тісно пов'язана з моделлю американської Конституції 1787 р. Вона інкорпоровала в себе Декларацію прав людини і громадянина 1789 р., що підтверджувало її генетичний зв'язок з ідеєю народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо, теорією розділення влад Ш. Монтеск'є та концепцією невідчужуваних прав Д. Локка.

Розвиток ідеї і практики європейського конституціоналізму складається з кількох етапів. Перший з них охоплює період з кінця XVIII ст. до закінчення Першої світової війни; другий – проміжок часу між двома світовими війнами; третій – від закінчення Другої світової війни до кінця 80-х років XX ст.; четвертий (сучасний) – започатковано на рубежі 80–90 років XX ст. Його пов'язують з падінням тоталітарних режимів у країнах радянського блоку, радикальними політичними змінами у Центральній та Східній Європі.

У другій половині XX ст. європейський конституціоналізм зазнав на собі впливу соціалістичних ідей, що позначилося на основних законах також і тих країн, які не потрапили в контрольовану Радянським Союзом зону. Зокрема, Конституцію Італії 1947 р. було прийнято під впливом антифашистського і комуністичного руху у Європі, міжнародних успіхів СРСР, а також присутності в країні американських та англійських військ. На додачу до прав людини першого покоління (громадянські і політичні права), у тексти основних законів окремих європейських країн проникли також соціально-економічні («позитивні») права. Новелами подібного роду стали право на безоплатне лікування для незаможних, право на працю і соціальне забезпечення, право на страйк і утворення

профспілок, можливість відчуження приватної власності на користь суспільних інтересів, визнання прав кооперативів тощо. Вплив соціалізму на конституційну законотворчість виявився суттєвим також у багатьох країнах Африки, в Аргентині, Бразилії та Єгипті.

Нині більшість дослідників європейського конституціоналізму визнає, що основним призначенням конституцій тут було і залишається обмеження державної влади, встановлення прозорих і зрозумілих принципів діяльності основних суб'єктів публічної сфери. Зокрема, французький філософ П.-А. Гольбах (1723–1789) свого часу назвав конституцію вуздечкою для керманичів і народів, що відповідає розумінню конституції як акта, у якому народ вказує урядові на те, що той може робити. Європейське розуміння конституції передбачає також реальне самоврядування, повагу до людської гідності, підтримку демократії не зверху, а знизу. Менш послідовним, ніж у США, тут вважається конституційний захист свободи ринку і принципу рівних можливостей.

Не всі дослідники європейського конституціоналізму погоджуються також з розумінням конституції як основного знаряддя обмеження держави в інтересах громадянського суспільства. Дехто вважає її сукупністю правових положень, які встановлюються органами держави, упорядковують функціонування цих органів і їх компетенцію, передбачають обов'язки індивіда перед владою і суспільством. Конституцією іноді називають сукупність норм вищого рангу, які регулюють устрій держави, принципи її організації, форму й структуру, а також засади взаємовідносин громадян з державною владою. У деяких європейських країнах конституція сприймалася свого часу просто як ультиматум, який влада пред'являє демократичним масам.

Зокрема, аналізуючи практику радянського конституціоналізму, можна дійти висновку про те, що вона зовні відповідала древній китайській («легістській») традиції, за якою закон тлумачився як інструмент управління «нижчими» з боку «вищих». У радянській теорії права конституція сприймалась у якості юридичної моделі бажаних соціальних перетворень, інструменту здійснення волі правлячого класу. Конституції в СРСР приписувалася роль нормативної моделі планових соціальних зрушень. Правовідносини в Радянському Союзі склалися відповідно до волі Комуністичної партії за допомогою нею ж створеного основного закону.

Утім, як американська, так і європейська конституційні моделі мали одну спільну рису – прагнення до оптимального впорядкування політичного життя. У цьому відобразився загальний раціоналізм Нового часу, властиве йому припущення того, що суспільство можна конструювати і регулювати подібно до годинникового механізму. Наслідком даного підходу було поширення серед еліт переконання у тому, що адміністративна ієрархія, план і суворозвітність здатні забезпечити порядок і прогрес. Якщо правління на основі конституції сприймалось у той час як правління мудрості, то правління на основі законів вважалось втіленням раціонального початку. З часом конституційний позитивізм було відкинуто, що дало змогу сприймати конституційну практику на інших методологічних засадах. Наприклад, заперечення юридичного позитивізму в

Україні призвело до невизнання ідеї верховенства парламенту – Верховної Ради України, яка в радянський період могла прийняти до свого відома будь-яке питання. Критикуючи подібні позитивістські підходи, видатний економіст ХХ ст. Ф. фон Гаек писав, що органічна конституція обмежує будь-яку персоніфіковану в людях владу і захищає абстрактні правила гри як найвищий закон.

Утім, для досягнення цілей конституціоналізму самих лише основних законів недостатньо. Конституція має доповнюватись ефективним механізмом її реалізації. Зокрема, права і свободи людини не повинні переобтяжуватись обмеженнями, широкими мають бути гарантії незалежності суду. Дуже важливим для громадянського суспільства є захист власності й свободи, тому урядовий контроль має врівноважуватись конституційною підтримкою творчості й спонтанної ініціативи. У цьому сенсі типова європейська конституція є незамінним обмежувачем будь-якої влади, у тому числі й демократичної.

Якщо інститути держави не будуть обмежені владою конституції, це може призвести до тиранії демократії, про що попереджали такі політичні філософи ХХ ст., як Х. Ортега-і-Гассет (1883–1955), Х. Арндт (1906–1975) та ін. Щоб уникнути подібної загрози, сучасний європейський конституціоналізм заперечує репресивність у взаємовідносинах громадянського суспільства і держави. У більшості європейських країн свобода думки, совісті, слова, преси, а також академічна свобода потрапили в правовий простір, звільнений від політичного та ідеологічного контролю.

Що ж стосується процедури прийняття основних законів, то «кодекс справедливості», як іноді називають конституцію, може ухвалюватися монархом, парламентом або спеціальними представницькими зборами, які стоять дещо вище від законодавчих зборів. У будь-якому випадку конституція є результатом стратегії демократії і повинна зберігати пріоритет перед поточними законами як результатом демократичної тактики.

Гарантування свободи, ринку і прав людини є основним призначенням європейського конституціоналізму, оскільки свобода є відправною точкою всіх людських бажань і прагнень, передумовою загального поступу, який матеріалізується не лише у парламентських стінах. Прагнення людей до творчої самореалізації об'єднує їх у європейську спільноту. Гарантуючи політичну, економічну і особисту свободу індивідів, конституціоналізм забезпечує тут автономний статус громадянського суспільства. Європейські конституції захищають людину від будь-якого, навіть парламентського свавілля.

Європейський захист свободи був започаткований англійським парламентом, який «Актом про толерантність» (1689) визнав на офіційному рівні свободу совісті. У Північній Америці захист свободи совісті також послужив початком захисту всіх суб'єктивних прав і свобод людини. Зокрема, у 1774 р. континентальний конгрес у Філадельфії визнав, що всі люди є рівними і мають природні права, які держава не може у них відібрати. Сьогодні свобода людської особистості захищається Європейською конвенцією захисту прав людини і основоположних свобод (1950), Хартією засадничих прав Європейського Союзу (2000), Європейською соціальною хартією (1999) та іншими документами.

Демократія і свобода залишаються фундаментальними принципами більшості основних законів не лише Західної, але також Східної і Центральної Європи.

Свобода є найбільш бажаною метою громадянського суспільства, хоча точно обчислити обсяг свободи у тій або іншій країні неможливо. Так або інакше, у розвитку європейського конституціоналізму імператив свободи є незаперечним. На думку видатного філософа ХХ ст. А. Швейцера, в основі сучасного розуміння права має лежати одна грандіозна світоглядна ідея. Такою ідеєю є нині ідея невід'ємних прав і свобод людини. Закріплюючи за індивідами право на економічну, політичну і особисту свободу, європейський конституціоналізм встановлює загальні межі підвладності індивіда державі. Європейський правопорядок склався як система, за якою індивідам надається найширша свобода самовираження. І хоча право формально уособлює в собі лише свободу зовнішню, внутрішня (неформальна) свобода індивіда є можливою, як писав російський правник Б. Кістяковський (1868–1920), лише за умови існування зовнішньої правової свободи. Даний тип правовідносин є класичним, адже індивідуальна свобода є саме тим принципом, який уможливив розвиток європейської цивілізації. Завдяки свободі європейський суб'єкт навчився керуватися у своїх діях правилами справедливості, а не примусом або зовнішніми командами.

Існуючи для громадян, але не поглинаючи їх, європейська конституційна система є системою захисту громадянської свободи. У цьому сенсі цілком зрозумілою є ідея Д. Віко (1668–1744) про необхідність запровадження «невпорядкованих» судів для протидії надмірній експансії держави. У правовій європейській державі призначенням конституції є не месіанське піклування про народне добро, а забезпечення громадянам засобів і умов для їх продуктивної творчої діяльності.

Конституційне обмеження владних прерогатив не повинно призводити до правового нігілізму чи анархії. Охороняючи і захищаючи свободу громадянського суспільства, конституційний правопорядок, заперечуючи державний монополізм, залишається втіленням поліцентричного порядку. З іншого боку, навіть кращий конституційний порядок не може бути тотожним реальному життю, яке є багатшим за будь-яку конституційну модель.

Самообмеження держави і демократії в інтересах свободи є видатним досягненням європейського конституціоналізму. Із цього випливає, що політичним меншинам забезпечується представництво разом із правом вето на ухвалення особливо важливих рішень. Ідеться, звісно, не про позбавлення влади офіційних повноважень, а про такий їх розподіл, коли кожному з владних суб'єктів дістається лише частина політичного чи адміністративного впливу.

Національні моделі європейського конституціоналізму суттєво відрізняються між собою за формою. Деякі з них закріплюють президентську або напівпрезидентську форму правління, інші – парламентську республіку або конституційну монархію. Проте всі вони гарантують політичну та економічну свободу народу, права людини, духовну і фізичну цілісність індивіда.

Зокрема, у ст. 89 Конституції Франції 1958 р. та в ст. 139 Конституції Італії 1947 р. зазначається, що республіканська форма правління не може бути

предметом конституційного перегляду. Перехідні положення Конституції Італії 1947 р. забороняють відновлення фашистської партії в будь-якій формі. У ст. 148 Конституції Литви 1992 р. записано, що Литовська держава є демократичною республікою й що ця норма може бути змінена лише якщо за це проголосує три чверті громадян країни. Стаття 5 Конституції Чехії 1992 р. закріплює положення про те, що політична система країни є заснованою на принципі вільної конкуренції політичних партій, які поважають основні принципи демократії і відмовляються від застосування сили як засобу утвердження власних інтересів. Статтею 13 Конституції Польщі 1997 р. заборонено утворювати партії фашистського, комуністичного та націоналістичного спрямування, методи і практика яких є тоталітарними...

Говорячи про європейський конституціоналізм, не можна оминати увагою Європейську комісію за демократію через право (Венеціанську комісію Ради Європи) – визнаний у Європі незалежний форум для обміну ідеями в царині конституційного права. Комісія розробляє висновки щодо відповідності конституційних та звичайних законів (законопроектів) міжнародним стандартам у сфері демократії і прав людини. Венеціанська комісія була утворена 10 травня 1990 р. і нині складається з 58 держав-членів із загальною кількістю населення в 1,5 мільярди. До складу комісії входять 47 країн-членів Ради Європи, шість країн-спостерігачів (Аргентина, Канада, Ватикан, Японія, США, Уругвай), три міжнародні організації-учасниці (Європейський Союз, ОБСЄ/БДПЛ, Міжнародна асоціація Європейського права), два суб'єкти із спеціальним статусом (Палестинська національна автономія та Південна Африка), а також один асоційований член. Комісія налічує 100 індивідуальних членів та їхніх заступників.

За роки свого існування комісія надала більше 500 висновків для 40 країн і здійснила більш як 80 наукових розробок. Починаючи з 2002 р., Європейський суд з прав людини в Страсбурзі посилався на Венеціанську комісію більш як у 50 справах. Комісія утворила Всесвітню конференцію у сфері конституційного судочинства і провела більше 200 семінарів за участі конституційних судів та університетів.

Венеціанська комісія є складовою частиною Ради Європи, її Секретаріат розташований у штаб-квартирі Ради Європи в Страсбурзі. Члени комісії збираються на пленарні засідання чотири рази на рік у Венеції. Розпочавши свою діяльність у 1990 р., комісія надає консультативну допомогу країнам нової демократії, які прагнуть здобути конституцію європейського зразка.

Комісія встановлює, розробляє і поширює європейські стандарти у сфері функціонування демократичних інститутів, захисту прав людини, виборчого права і конституційного судочинства. На основі запитів вона надає висновки стосовно конституцій і законів у порядку *amicus curiae* (дружньої поради) національним конституційним судам і Європейському судові з прав людини в Страсбурзі, а також у порядку *amicus ombud* – національним омбудсманам, здійснюючи аналіз європейської практики з питань, порушених у відповідних скаргах.

Венеціанська комісія є надійним партнером у врегулюванні конфліктів за допомогою юридичних консультацій. Формою роботи Венеціанської комісії є висновки і доповіді, які готуються групами експертів, які здійснюють поїздки до країн, де зустрічаються з представниками влади і громадянського суспільства. Проекти висновків і доповідей обговорюються і ухвалюються на пленарних засіданнях комісії, після чого направляються запитувачам.

Головною сферою зацікавлень Венеціанської комісії є функціонування демократичних інститутів і захист основоположних прав. Даний підхід вимагає уваги до питань конституційної реформи, надзвичайних повноважень, федерального устрою, регіоналізації, міжнародного права, внутрішньої безпеки, статусу збройних сил, захисту основоположних прав (свободи релігії, зібрань і асоціацій), прав меншин, заборони дискримінації, а також парламентського імунітету (*Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи (<http://khrpg.org.index.php?id=1361879606>). – 2013. – 26.02).*

## Конституційні процеси зарубіжних країн

### Японія

**Действующая Конституция Японии, впервые опубликованная в 1946 г., вступила в силу 3 мая 1947 г.** Документ создавался на основе прежней конституции Японии и существовавших тогда требований американских оккупационных властей.

Премьер-министр Японии Синдзо Абэ в четверг заявил о намерении внести ряд поправок в Конституцию страны.

В частности, по словам премьера, поправки могут быть внесены в 96 статью Конституции, согласно которой любое изменение в действующей Конституции Японии должно получить одобрение «не менее двух третей общего числа членов обеих палат» и быть вынесено «на одобрение народа» «либо в порядке особого референдума, либо путем выборов – в соответствии с решением парламента».

«Так как существует множество мнений (по другим вопросам), мы начнем работу над поправками к 96-й статье (Конституции), за которые высказывались многие стороны», – подчеркнул он на пленарном заседании верхней палаты парламента.

После вступления в должность премьера Японии в декабре прошлого года Абэ заявил также о намерении пересмотреть статус сил самообороны Японии, определенного 9-й статьей японской Конституции от 1947 г., согласно которой Япония отказывается от создания собственных сухопутных войск, ВВС или флота. Существующие в стране Силы самообороны Японии являются особым видом полиции, задачи которых формально ограничены обороной государства.



Действующая Конституция Японии, впервые опубликованная в 1946 г., вступила в силу 3 мая 1947 г. Документ создавался на основе прежней конституции Японии и существовавших тогда требований американских оккупационных властей. Кроме этого, в документе также были учтены и ошибки, которые привели страну к поражению в ходе Второй мировой войны (*Дело* (<http://delo.ua/world/premer-japonii-hochet-izmenit-konstituciju-196084/>). – 2013. – 31.01).

## Великобританія

**Власти Британии опубликовали заключение юристов-международников, в котором отражены негативные последствия выхода Шотландии из состава Соединенного Королевства.** Независимая Шотландия, если она станет таковой в 2014 г., будет вынуждена обсуждать свое членство в ЕС и других институтах, а Великобритания потеряет свое влияние в мире, считают эксперты.

Доклад подписан юристами, профессорами Дж. Кроуфордом (James Crawford) из Университета Кэмбриджа, и А. Бойлом (Alan Boyle) из Эдинбургского Университета. Авторы говорят о том, что негативным последствием независимости Шотландии для Соединенного Королевства станет потеря влияния, как следствие потери населения и территории (8 и 32 % соответственно). Кроме того, учитывая важную роль Великобритании в ЕС, НАТО и Совете Безопасности ООН, любая альтернатива сохранить для Шотландии такие же права вызовет «огромную брешь в международном порядке», пишут авторы. Для Шотландии главный негативный аспект – это потеря членства в международных институтах.

Авторы объясняют свою позицию практикой международного права, согласно которой Англия, Уэльс и Северная Ирландия останутся частью Соединенного Королевства и станут его преемниками, а Шотландии придется подтверждать свои права. Подобная практика подтверждается прецедентами получения независимости странами в XX в., в том числе при отделении Ирландии от Великобритании в 1922 г., Бангладеш от Пакистана в 1971 г.

Их выводы категорически не разделяет первый министр Шотландии Алекс Салмонд, которого, конечно, мало заботят проблемы Королевства, а по поводу подтверждения своих международных полномочий, он считает, что Шотландия, в случае ответа «да», обретет их в марте 2016 г. Шотландская национальная партия Салмонда настаивает на том, что независимая Шотландия останется в ЕС путем переговоров, исключая априори другие варианты, а затем проведет референдум о присоединении к зоне евро.

Однако на кону гораздо больше, чем судьба Шотландии, на кону создание прецедента, которому в ЕС будут следовать Каталония и другие претенденты на получение независимости, среди которых можно назвать Страну Басков, Фландрию, Мадейру, Южный Тироль. Поэтому Испания, Португалия, Бельгия,

Италия сделают все возможное, чтобы такого прецедента не было, и никакого «априори» подтверждения полномочий Шотландии в ЕС не предвидится. Не заинтересованы в ее отделении и власти Великобритании. В настоящее время ими делается все возможное, чтобы шотландцы сказали на референдуме «нет» (*Pravda.Ru* (<http://www.pravda.ru/world/europe/european/20-02-2013/1145690-shotlandia-0/>). – 2013. – 20.02).

\*\*\*

**Уэльс считается автономией Великобритании, но уже долгое время понемногу заявляет о необходимости независимости.** Вот сейчас, например, Уэльс заговорил о создании собственной независимой полиции.

Независимость полиции и правосудия – еще один большой шаг в расширении автономии Уэльса. Утром 18 февраля премьер-министр Уэльса К. Джонс объявил о стремлении Уэльса получить независимое полицейское управление и правосудие к 2021 г. в качестве поправок к Конституции. В своем предложении он перечислил ряд областей, которые должны оказаться полностью в ведомстве правительства Уэльса. Это уже вторая стадия передачи правительственных полномочий от правительства Великобритании правительству Уэльса. К. Джонс, видимо, является искренним сторонником автономии, поэтому со всей серьезностью возьмется за эти реформы.

Впрочем, расширение автономии Уэльса – это старая идея. В Уэльсе уже давно существует так называемая Партия Уэльса «Плайд Кимру». Основана она была еще в 1925 г., и выступает за передачу контроля над внутренними делами Уэльса администрации автономии, а также за сохранение валлийского языка и самобытной культуры и традиций Уэльса (*Докладніше – див. додаток*).

#### **Додаток**

Премьер-министр Уэльса К. Джонс считает, что любые решения, которые касаются Уэльса, должны быть приняты в Уэльсе, а не где-либо еще. Именно поэтому его администрация стремится расширять полномочия уэльского правительства. К концу прошлого века Уэльс получил независимость практически во всех сферах, но правоохранительные органы по-прежнему оставались под властью британской короны. Независимость законодательной власти – необходимое условие для автономии. Полномочия правительства Уэльса должны включать в себя управление тюрьмами и надзором, а также установление независимого уэльского законодательства.

На подготовительном этапе, по мнению Джонса, должно произойти учреждение Верховного Суда Уэльса. Эти значительные изменения не только расширят автономию, но и наложат на правительство больше ответственности, а также снизят количество конфликтов, возникающих между правительствами Уэльса и Великобритании. В частности, чтобы не допустить разногласий с британскими властями, по некоторым сферам будет допущено разделение власти – например, по иностранной политике и оборонным вопросам. Также Джонс добавил, что хочет предоставить правительству Уэльса не только полномочия над полицией, общественной безопасностью и борьбой с преступностью, но и дать право надзора за водной территорией, портами, дорожной безопасностью, предоставить контроль над барами и круглосуточными заведениями.

В планах правительства Уэльса – расширить полномочия в избирательной системе, включая выборы в Национальную Ассамблею и в местные органы власти. Этот аспект был поддержан Обществом реформы избирательной системы Уэльса. Избирательный комитет

Уэльса искренне поддерживает точку зрения, что избирательная власть должна находиться именно в Уэльсе, а не в Лондоне, ведь кого и как избирают валлийцы, важно именно для них. Также представители избирательного комитета добавили, что не стоит ждать 2021 г. для проведения этих реформ – их можно провести даже в 2015 г. Кроме того, уэльское правительство поддержало предложение получить контроль над налогообложением.

По словам премьер-министра Уэльса, эти дополнительные полномочия должны быть предоставлены правительству к 2020-2021 гг. в надежде, что эти реформы позволят значительно улучшить уровень жизни рядовых валлийцев. Мнение либеральных демократов В ответ на речь Карвина Джонса лидер партии либеральных демократов Уэльса Кристи Уильямс поинтересовалась, заручился ли премьер-министр поддержкой партии лейбористов. По ее словам, либерально-демократическая партия уже давно призывает к расширению полномочий Уэльса, но только сейчас премьер-министр занялся этим вопросом серьезнее для предоставления расширенных полномочий Национальной Ассамблее Уэльса.

Кристи Уильямс утверждает, что если бы лейбористы обратили внимание на проблему расширения полномочий раньше, как это не раз предлагалось, то Уэльс был бы гораздо ближе к цели по созданию качественного и современного парламента. "Очень жаль, что лейбористы правительства Уэльса не предложили эти расширения раньше", – добавила Уильямс.

Важен не только сам факт необходимости этих изменений, но и то, как скоро они произойдут. Впрочем, бывший государственный секретарь по делам Уэльса Алан Майкл назвал предложения Джонса важнейшим шагом на пути к самостоятельности Уэльса. Общественная безопасность, слежение за порядком и законодательная власть очень важны для качественного развития образования и экономики, здравоохранения и общественной ситуации в Уэльсе. Теперь все это будет зависеть именно от правительства автономии. Планы правительства на политику расширения полномочий долгосрочны, поэтому сейчас разрабатывается план действий и необходимых реформ.

Премьер-министр также обозначил, что данные расширения полномочий требуют дополнительных ресурсов из государственного бюджета. Кроме того, он считает, что для утверждения и согласования вопросов, касающихся предстоящих реформ, не понадобится референдум, и никакие новые полномочия не будут впоследствии переданы правительству Великобритании.

Расширение полномочий, по мнению Джонса, должно положительно сказаться на жизни валлийцев. Карвин Джонс заявил, что как премьер-министр Уэльса, он крайне заинтересован в долгосрочных конституционных реформах, которые касаются расширения автономии. Он считает очень важным добиться упрощения местной власти, что облегчит принятие решений правительством Уэльса, ведь оно больше не будет зависеть от британских властей. Эти реформы не только положительно скажутся на независимости Уэльса, но и, по мнению Карвина Джонса, укрепят отношения между разными частями Соединенного Королевства.

Уэльское правительство считает, что расширение автономии совершается с понятной для всех целью – улучшения жизни граждан. Именно в Уэльсе должны приниматься основные решения по электроснабжению, общественному транспорту и общественной безопасности, ведь это делается для Уэльса и для тех людей, кто выбирал членов правительства и рассчитывает на них.

Карвин Джонс имеет достаточно большое влияние в британском правительстве – по мнению многих экспертов, он является одним из самых влиятельных политиков-лейбористов во всей Великобритании. Его взгляды и предложения будут с уважением приняты его коллегами в правительстве Великобритании, потому что лейбористская партия является на данный момент правящей в Королевстве. К тому же, к его мнению часто прислушивается премьер-министр Великобритании Дэвид Кэмерон, и наверняка не оставит его предложения без внимания. А принесут ли возможные расширения автономии Уэльса реальную пользу жителям как Уэльса, так и всего Соединенного Королевства, покажет лишь время (*Pravda.Ru* (<http://www.pravda.ru/world/europe/european/20-02-2013/1145690-shotlandia-0/>). – 2013. – 20.02).

## Грузія

**Премьер-министр Грузии, Почетный председатель партии «Грузинская мечта – Демократическая Грузия» Б. Иванишвили заявляет, Конституция Грузии содержит неслыханную норму, при которой президент имеет возможность назначить правительство, не согласовав его с парламентом и народом.** Как сообщает корреспондент ИА REGNUM, об этом он заявил в своем выступлении на съезде партии 16 февраля.

«Ни в одной демократической стране мира не существует такого прецедента, нигде одному человеку не дается возможность единолично назначить правительство и тем самым лишить народ власти. Девять лет мы живем в стране, в которой Конституцией оформлена диктатура», – заявил Б. Иванишвили и пояснил, что именно поэтому необходимо внести в Конституцию изменения. По его словам, это прекрасно понимают и представители парламентского меньшинства.

«А так как они это понимают, поэтому и предложили нам разумное предложение – уже сейчас задействовать некоторые нормы той Конституции, которая вступит в силу в октябре. Я приветствую любое разумное мнение, все шаги, сделанные в интересах государства, и верю, что от этого выиграет только наш народ и наша страна», – обратился к соратникам по партии Б. Иванишвили.

Он подчеркнул, что на этом нынешнее правительство Грузии не остановится и обязательно пересмотрит Конституцию, так как она содержит много других недочетов.

«Конституция не может быть подогнана под конкретного человека и конкретную ситуацию. В Конституции не может быть такой абсурдной записи, например, которая дает гражданину Франции право на занятие политической должности, а если этот же гражданин станет гражданином Грузии, это его право ограничивается», – заявил Б. Иванишвили (*ИА REGNUM* (<http://regnum.ru/news/fd-abroad/1626119.html>). – 2013. – 17.02).

\*\*\*

**Эксперт по экономическим вопросам Д. Гиорхелидзе считает, что переговоры между политическими силами начались по второстепенным вопросам, и этот диалог не сможет решить ни одну политическую проблему и не создаст политическую систему.**

«Новое правительство в определенной степени преувеличивает возможности прежнего правительства и то, что реванш возможен. Таких настроений не должно быть. Новому правительству нужны более жесткие и далеко идущие расчеты, чтобы перейти в режим оппонирования с теми силами, которые не будут долгосрочными игроками», – заявил Д. Гиорхелидзе.

Эксперт считает, что только коррекция Конституции недостаточна, она должна быть изменена фундаментально.

«Эта та Конституция, которая служила только интересам узкого круга, у нее была потеряна функция. Только поправки не изменяют ее сути и она не станет опорой, на которую нужно делать расчет. Пока не будут решены фундаментальные вопросы об административно-территориальном устройстве, пока находящаяся во власти сила не примет решения по поводу самоуправления – будет ли дана народу возможность контролировать ту часть собственности, которая должна подчиняться самоуправлениям, будут ли ему даны финансовые источники, будут ли размежеваны эксклюзивные права – пока мы не сделаем фундаментальных шагов, страна не встанет на ноги», – заявил Д. Гиорхелидзе (*Грузия.online* (<http://www.apsny.ge/2013/pol/1360864970.php>). – 2013. – 14.02).

\*\*\*

**Переговоры по конституционным изменениям и ряду других законодательных инициатив, которые большинство и оппозиция парламента Грузии проводили в течение последних 10 дней, на данном этапе закончились безрезультатно.** Об этом сообщил председатель парламента Д. Усупашвили и подчеркнул, что соглашение не было достигнуто из-за выдвинутого меньшинством в последний момент совсем другого вопроса – форм и содержания амнистии для бывших чиновников. Тем не менее председатель парламента не обвиняет в безуспешности переговоров депутатов меньшинства и считает, что они отнеслись к переговорам с большой ответственностью и их вклад в срыв переговоров минимален (*Детальніше – див. додаток*).

#### **Додаток**

Началось все с того, что правящее большинство предложило изъять из Конституции Грузии положение, которым президент наделялся неограниченным правом назначения собственного правительства без согласия парламента. В ответ парламентская оппозиция (партия Михаила Саакашвили "Единое национальное движение") предложила увеличить кворум для конституционных изменений с 2/3 до 3/4, записать в Конституции положение о европейской ориентации Грузии, отложить голосование по вопросу местонахождения парламента до конца года и задействовать часть конституционной модели 2010 года, оставив президенту право на назначение губернаторов и ряд других прав. Кроме того, меньшинство предложило объявить полную амнистию для всех чиновников на нарушения, совершенные до 1 ноября 2012 г., для чиновников среднего и нижнего звена – на преступления, совершенные до 1 октября 2012 г., и частичную амнистию для высших должностных лиц, включая президента. В конце-концов соратники Саакашвили остановились на полной и безоговорочной амнистии для всех чиновников, кроме президента, министров и депутатов парламента, на преступления, совершенные до 1 октября 2012 г., кроме насильственных и направленных против конституционного строя. Причем, меньшинство поставило условие: до соглашения по вопросам амнистии конституционные вопросы рассматривать не будет.

Так как переговоры закончились на этом условии, большинство приняло свои решения. По информации Давида Усупашвили, парламентское большинство в течение 2 недель разработает и представит свой законопроект об амнистии чиновников. Голосование по конституционным изменениям будет проведено в зависимости от политической ситуации, вопрос местонахождения парламента и возвращения его в Тбилиси на весенней сессии рассматриваться не будет, продолжит работу над документом о внешнеполитическом курсе и до 15 марта вынесет на голосование соответствующий проект резолюции. Кроме того, будет создана конституционная комиссия для подготовки реформы Конституции, а с 1 марта

заработает интерфракционная группа по улучшению избирательного законодательства. До 1 марта большинство также разработает план действий по охране общественного порядка на мероприятиях с участием президента и оппозиции, обеспечению защиты прав привлеченных к уголовной ответственности лиц, защите прав и интересов чиновников органов местной власти, информированию мирового сообщества о происходящих в стране процессах.

Давид Усупашвили подчеркнул, что большинство не прекращает диалог с оппозицией и готово возобновить его по любому из представленных вопросов и на любом этапе их обсуждения. В то же время спикер считает, что главная задача выдвинутой большинством конституционной инициативы достигнута – имеющееся в руках президента Грузии оружие дестабилизации (его право на роспуск правительства и парламента и назначение собственного правительства) обращено под строгий контроль мирового сообщества.

"В случае необходимости, если президент применит это оружие, разоружать его грузинскому народу в одиночку не придется", – отметил Усупашвили.

Переговоры между большинством и оппозицией начались спустя два дня после инцидента, который произошел 8 февраля у здания Национальной библиотеки, где планировалось выступление президента с ежегодным отчетом. Инициативу переговоров выдвинул сам президент, а меньшинство предложило досрочно задействовать часть той модели Конституции, которая была утверждена в 2010 г. и должна вступить в силу после президентских выборов в октябре 2013 г. По этой модели полномочия президента существенно ограничиваются, а полномочия премьера возрастают (*ИА REGNUM* (<http://regnum.ru/news/fd-abroad/1627532.html>). – 2013. – 20.02).

\*\*\*

**Конституционные изменения – самый злободневный вопрос в политической повестке дня Грузии.** Что стоит за уже инициированными поправками и почему Основной закон так часто меняется, выяснял корреспондент DW в Тбилиси.

Вопрос об изменениях в Конституции Грузии послужил еще одним поводом для противостояния двух политических лагерей: победившей на парламентских выборах осенью 2012 г. коалиции премьер-министра Б. Иванишвили «Грузинская мечта» и ушедшей в оппозицию партии президента М. Саакашвили «Единое национальное движение» (*Детальніше – див. додаток*).

#### **Додаток**

Кому нужны поправки?

Нынешний Основной закон страны был принят в 1995 г. С тех пор в него внесли 31 поправку. "Есть объективные причины для внесения изменений в конституцию, например, если какие-то нормы устарели и больше не отражают реалий в стране. Но в целом каждая новая власть в Грузии пытается подогнать под себя конституцию", – отметил в интервью DW профессор конституционного права Тбилисского государственного университета Г. Кверенчиладзе.

Противники М. Саакашвили упрекают главу государства в том, что чаще всего конституцию меняли именно во время девятилетнего правления его партии. Многие из 25 конституционных поправок, инициированных сторонниками Саакашвили, были направлены на укрепление президентской власти: они значительно расширили полномочия главы государства.

Согласно действующей конституции, президент Грузии имеет право в любое время отправить в отставку правительство страны, сформировать новый кабинет министров в обход

парламента, а также через полгода после парламентских выборов и за шесть месяцев до инаугурации нового главы государства распустить парламент.

Согласно поправкам в конституцию от 2010 г., которые должны вступить в силу после президентских выборов осенью 2013 г., полномочия главы государства уже значительно урезаны. Тем не менее, до октября этого года у Саакашвили останется рычаг давления на оппонентов. То есть уже с апреля 2013 г. он может воспользоваться своим конституционным правом и отправить кабинет Иванишвили в отставку, а потом распустить парламент и назначить свое правительство. Это не нравится премьеру Иванишвили. Чтобы укрепить свои позиции, депутаты "Грузинской мечты" инициировали еще одну поправку.

Суть новшества состоит в том, чтобы лишить президента права назначать правительство без согласия парламента, но при этом дать главе государства возможность в любое время распустить парламент, сделав необязательным срок в шесть месяцев.

Многие приветствуют намерение внести в конституцию поправку, которая лишит президента права формировать кабинет министров в обход парламента. Это, по их оценке, поможет снизить напряженность в стране и предотвратить политический кризис. "У президента остается возможность отправить в отставку правительство и даже распустить парламент, но он уже не сможет назначить своего премьера. Смысл распускать правительство теряется, ведь все равно своих людей привести к власти не получится", – объясняет председатель Ассоциации молодых юристов Грузии (АМЮГ) К. Кожоридзе.

Однако некоторые эксперты выступают против отмены шестимесячного срока. По их мнению, это приведет к ослаблению роли парламента. Профессор конституционного права Тбилисского государственного университета Георгий Кверенчиладзе полагает, что эти сроки также важны для того, чтобы не возник управленческий вакуум. "Допустим, президент непосредственно перед выборами отправит в отставку правительство и парламент. Получится, что в стране не будет ни исполнительной, ни законодательной власти, а лишь президент, у которого и срок-то прошел", – отмечает Кверенчиладзе.

Кроме того, парламентское большинство из коалиции "Грузинская мечта" инициировало и другую поправку. Депутаты считают, что из Основного закона страны нужно изъять упоминание о месторасположении национального парламента. Согласно действующей конституции, законодательный орган страны имеет право и обязан проводить свои заседания в Кутаиси. Другие варианты возможны лишь в случае введения чрезвычайного и военного положения на территории государства.

В свое время перенос парламента из столицы в Кутаиси Саакашвили объяснил стремлением развивать регионы страны. Еще до прихода к власти "Грузинская мечта" не раз выступала с критикой данного решения, заявляя о том, что это финансово невыгодно, и, кроме того, негативно скажется на эффективности работы депутатов. С первого же дня прихода к власти команда Иванишвили заявила, что парламент должен вернуться в Тбилиси.

Эту точку зрения разделяют и многие грузинские эксперты. АМЮГ, например, выступает против нахождения парламента в Кутаиси. По мнению Кахи Кожоридзе, парламент должен вернуться в Тбилиси. Это будет способствовать эффективной совместной работе с правительством.

Впрочем, с предложениями об изменении конституции выступают и сторонники Саакашвили. Так, в январе этого года парламентское меньшинство, представленное партией "Единое национальное движение", предложило внести в Основной закон страны пункт о неизменности прозападного курса Грузии, а именно ее ориентации на ЕС и НАТО.

Эксперты едины во мнении, что менять конституцию надо всерьез и лучше делать это не фрагментарно, как сейчас. "Надо раз и навсегда выработать цельную, сбалансированную и в правовом плане продуманную под политические нужды страны конституцию, которую не будет необходимость видоизменять после каждых выборов", – уверен Г. Кверенчиладзе (*DW* (<http://www.dw.de/парламентарии-грузии-спорят-о-конституции/a-16616651>). – 2013. – 25.02).

\*\*\*

**Инициированные «Грузинской мечтой» конституционные поправки, которые ограничивают полномочия президента в той части, чтобы он единолично не мог заменить правительство без согласия парламента, «на самом деле не является главным вопросом», заявил президент М. Саакашвили 26 февраля.**

Выступая на пресс-конференции, он заявил, что этот вопрос искусственно выдвинут «Грузинской мечтой» для того, чтобы перенести внимание народа от невыполнения выданных ему перед выборами обещаний.

В своем письменном обращении премьер-министр Б. Иванишвили призвал президента Саакашвили в течение 2–3 дней дать «четкий и однозначный» ответ, «отказывается ли он от конституционной диктатуры и поддерживает ли он запрет за замену правительства без согласия парламента».

Характеризовать эти конституционные полномочия, как «конституционную диктатуру», М. Саакашвили назвал «глупостью».

Потом он вспомнил о ноябрьских событиях 2007 г. и заявил, что после того как его власть разогнала акцию протеста оппозиции и закрыла телеканал, он ушел в отставку и назначил досрочные выборы.

«Что доказывает этот факт? Являюсь я диктатором или нет?» – заявил он и там же добавил, что он также признал поражение на парламентских выборах в октябре и власть правительства передал коалиции «Грузинская мечта».

Он еще раз повторил, что не намеревается воспользоваться тем конституционным правом, которое позволяет ему распустить правительство и назначить новый состав даже в том случае, если парламента не утвердит новый кабинет.

«Ничего я не собираюсь делать. Это вообще не является темой», – отметил он.

М. Саакашвили заявил, что он готов продолжить диалог с «Грузинской мечтой» и лично с Б. Иванишвили, и отметил, что целый ряд вопросов нуждается в обсуждении, в том числе и вопросы, связанные с внешней политикой.

«Мы готовы к продолжению беседы, мы хотим, чтобы климат был умеренным», – заявил он и добавил, что политический «климат» намного важнее, чем то, что «написано точно в Конституции».

М. Саакашвили заявил, что он не использовал даже четверти тех полномочий, которые ему предоставляет Конституция, так как «есть также и другие рамки, которые устанавливает жизнь».

«Я думаю, что соглашение возможно и по Конституции, это действительно не является главным вопросом, – заявил М. Саакашвили. – Я считаю, что если договоримся по Конституции, должны пронести (этот вопрос) 150 голосами, а не путем перевербовки депутатов, выкручиванием и раздроблением у них рук и ног» (*Civil Georgia* (<http://www.civil.ge/rus/article.php?id=24498>). – 2013. – 27.02).



## Туреччина

**Работа над новой конституцией Турецкой Республики должна быть завершена до конца марта.** Реджеп Тайип Эрдоган заявил, что в случае отсутствия компромисса между политическими силами на референдум будет вынесен проект основного закона, разработанный партией власти, отмечает радиостанция «Голос России».

Заявление премьер-министра породило новую волну дискуссий в стране. Главная оппозиционная Народно-республиканская партия (НРП) усмотрела в ускорении процесса подготовки конституции стремление Эрдогана изменить ее под себя накануне выборов 2014 г., поскольку это будут первые всенародные выборы президента. Ранее глава государства в Турции избирался парламентом.

Сам Эрдоган опубликовал в газете «Сабах» программную статью «Новой Турции – новая Конституция». В ней отмечается важность избавления от старого морально устаревшего главного закона страны (*Докладніше – див. додаток*).

### Додаток

В истории Турции было несколько конституций (1876, 1921, 1924, 1961 и 1982 годов). Два последних основных закона страны появились сразу после военных переворотов. В настоящее время Турция живет по конституции, принятой после событий 1980 г., когда военные свергли существующую власть, распустили правительство и ликвидировали политические партии, тем самым начав новый период в истории Турции. В ее первых трех статьях – о турецкой национальности, границах государства, флаге и гимне – идет речь об их неизменности и даже запрещении внесения предложений об изменении этих положений.

Между тем в сентябре 2010 г. прошел референдум по новой конституции. Большинство турок высказались за ее изменение и за демократизацию турецкого общества в соответствии с нормами Евросоюза.

"Мы обладаем сильной общественной поддержкой для выработки новой конституции, отвечающей требованиям демократического и гражданского общества", – написал в своей статье Реджеп Тайип Эрдоган.

Сегодняшнюю конституцию критикуют, главным образом, за то, что она создана в результате военного переворота и ставит государство выше личности. Сам премьер, как он пишет в статье, отдает предпочтение конституции, которая на первое место ставит не государство, а человека.

Вскоре после референдума 2010 г. была создана комиссия, задачей которой является поиск компромисса между политическими силами страны для создания новой конституции. За полтора года работы этого органа была достигнута договоренность только по 25 из 80 требующих корректив статей. То есть, если исходить из темпов выработки компромисса, основной закон Турции современного образца должен появиться не раньше, чем через 3 года – в 2016 г. Однако стране предстоит напряженный с политической точки зрения 2014 г., когда состоятся выборы глав местных администраций и выборы президента. Принятие новой конституции накануне этих выборов может существенно поменять расстановку сил на политической карте, расширив власть президента и сделав пост главы государства особенно привлекательным для Эрдогана.

Обозреватель газеты "Сабах" Хасан Джеляль Гюзель пишет, что с изменением нескольких статей в конституции ныне действующая смешанная президентско-парламентская политическая система страны может смениться на систему полностью президентскую.

Скорее всего, именно приближающиеся президентские выборы 2014 г. заставили премьер-министра установить конечный срок подготовки новой конституции – конец марта

2013 года. Если политическим силам не удастся договориться до этого срока, то правящая Партия справедливости и развития (ПСР) совместно с прокурдской Партией мира и демократии (ПМД) сделают все, чтобы большинством голосов "продавить" свой проект в меджлисе.

Между тем далеко не все в стране согласны с новым проектом. В интервью корреспондент газеты "Ватан" Кемаль Гёкташ рассказал, в чем заключаются причины подобного недовольства: "На предложения по превращению парламентской республики в президентскую резко отреагировал Союз адвокатов Турции. Он сделал заявление, в котором определил это предложение как модель "избранного царя". Но эта модель не имеет аналогов в мире. В этой модели президент не только наделяется большими полномочиями, но и определяет работу судебных органов, что нарушает принцип независимости судов".

Активно дискутируется и статья конституции, где речь идет о турецкой национальности. В пестрой с национальной точки зрения стране с нерешенным "курдским вопросом" споры идут на самых различных уровнях. Копья ломаются из-за возможности заменить слово "турок" на словосочетание "житель Турции" или "гражданин Турецкой Республики".

Системная оппозиция в лице Партии националистического движения и Народно-республиканской партии выступают против подобных "либеральных" настроений. Первые – националисты по своей природе, вторые считают, что это приведет к распаду страны на этнической почве.

Просочившиеся в прессу пожелания прокурдской Партии мира и демократии можно свести к четырем пунктам: изменение определения гражданства, гарантия существования разных языков и культур, использование родного языка во всех сферах, предоставление автономии. Последний элемент можно назвать критическим, так как за автономию уже почти три десятка лет в прямом смысле слова воюет РПК (Рабочая партия Курдистана, считающаяся террористической в Турции и ЕС).

О чем именно и насколько успешно правящей ПСР удастся договориться с курдской ПМД, вопрос времени. Если компромисс состоится, то новая конституция большинством голосов пройдет в меджлисе. Если в меджлисе удастся собрать 330 голосов, конституция может быть вынесена на референдум, который, как считают власти, приведет к ее одобрению населением.

Лидер НРП Кемаль Кылычдароглу полагает, что проект конституции, пользующийся поддержкой лишь ПСР и ПМД, в меджлисе не пройдет, намекая на то, что его партия будет "до последнего биться" за 100-процентный компромисс.

"Конституция должна отражать интересы всего общества, быть плодом общественного компромисса. Ее принятие лишь ПСР и ПМД расколется меджлис и общество надвое. Это недемократично. В обществе повысится градус напряженности. Неправильно и то, что премьер-министр установил конкретный срок для завершения работы конституционной комиссии", – заявил лидер турецкой оппозиции.

Кылычдароглу также отметил, что изменения в основном законе невозможно делать, исходя из личных интересов. "Нельзя менять конституцию в угоду планам одного человека стать главой государства, президентом", – считает оппозиционный турецкий политик (*Armenia Today* ([http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=\\_Ru&NewsID=83140](http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=83140)). — 2013. – 18.02).

## **Болгарія**

**Волна протестов охватила Софию.** Люди требуют внести изменения в Конституцию и выборную систему, а также разработать новый мониторинг

банков, судебных и госучреждений. Граждан также возмущают постоянно растущие цены на электроэнергию.

Был распущен болгарский Кабинет министров. Досрочные выборы могут пройти в апреле – мае.

При этом местная пресса отмечает, что избиратели не доверяют как провластным политикам, так и оппозиционерам (*Русская служба новостей* (<http://www.rusnovosti.ru/news/248583/>). – 2013. – 24.02).

\*\*\*

**В среду 20 февраля 2013 г. в Болгарии правительство Бойко Борисова под предлогом массовых народных волнений ушло в отставку.** Казалось бы, одно из главных требований митингующих, протестовавших против роста платежей за бытовую электроэнергию, было удовлетворено. Пар из котла социального недовольства был выпущен. Спокойная ситуация сохранялась только несколько дней. Однако в воскресенье 24 февраля в Софии вновь прошла массовая демонстрация, в которой, по приблизительным подсчетам, участвовали около тысячи человек. Демонстрации прошли и в других городах Болгарии. На этот раз сцены насилия при столкновении протестующих с полицией не повторились. Тем не менее, показательны в подавляющем большинстве случаев политические требования демонстрантов. В воскресенье они потребовали полной замены политической элиты страны.

Центр Софии почти полностью был занят протестующими. Участники акции передали в письменном виде свои требования главе государства президенту Болгарии Р. Плевнелиеву, который вышел к ним. С момента начала беспорядков это первый случай, когда высший государственный деятель осмелился напрямую общаться с активом уличного протеста. Впрочем, Р. Плевнелиева встретили свистом и криками из толпы. Президент Р. Плевнелиев пообещал передать требования протестующих в парламент и правительство Болгарии. Требования демонстрантов на этот раз приобрели не социально-экономический, а чисто политический характер. Демонстранты требуют изменения базовых положений Конституции. В частности, они хотели бы изменения избирательной системы с нынешней пропорциональной на мажоритарную с возможностью отзыва депутатов (*Regnum* (<http://regnum.ru/news/polit/1629603.html>). – 2013. – 26.02).

## **Росія**

**Депутаты Чувашии во втором чтении приняли поправки в конституцию республики, в соответствии с которыми гражданам гарантируется право на бесплатное образование в девять классов, а не 11, как раньше.** Несмотря на то, что власти планируют разработать новый закон, где также будет гарантировано полное среднее образование (11 классов), представители оппозиции опасаются, что оно может стать платным.

Как пояснила на сессии республиканского парламента министр юстиции Чувашии Н. Прокопьева, поправки предполагают приведение отдельных положений региональной конституции в соответствие с федеральным законодательством.

«Закон не противоречит Конституции РФ. Он принимается в развитие положений конституции республики», – сказала Н. Прокопьева, представляя законопроект.

При этом она отметила, что в настоящее время власти разрабатывают республиканский закон об образовании, который закрепит за гражданами право на получение бесплатного полного среднего образования в школе, то есть с первого по 11-й классы.

По словам главы Минобразования Чувашии В. Иванова, юридически конституция региона будет, таким образом, устанавливать право на девять классов бесплатного образования, а закон об образовании – на все 11 классов.

Представители оппозиционных фракций в ходе обсуждения законопроекта на сессии парламента не согласились с подобными изменениями и внесли к нему ряд поправок. Они также попросили отложить второе чтение законопроекта. Однако парламентарское большинство отказало им в этом.

В знак протеста все три оппозиционные фракции госсвета Чувашии покинули сессию.

«Партия КПРФ считает это нарушением законодательства и регламента. Мы покидаем зал заседаний на время рассмотрения этого вопроса. Мы не можем участвовать в незаконной процедуре», – сказал руководитель фракции в республиканском парламенте Д. Евсеев.

Депутаты фракций «Справедливая Россия» и ЛДПР поддержали это решение и также вышли из зала.

За принятие законопроекта единогласно проголосовали 30 депутатов фракции «Единая Россия», оставшиеся в зале заседаний. Всего в госсвете Чувашии 44 депутата. После принятия законопроекта оппозиционные фракции вернулись в зал заседаний и продолжили работу (*РИА Новости (<http://ria.ru>). – 2013. – 26.02*).

## **Киргизстан**

### **Экс-премьер-министр Киргизстана Омурбек Бабанов:**

«Я думаю, мы должны пойти на более глубокие реформы. В первую очередь, мы должны сейчас, когда страна находится в спокойном режиме, написать два варианта новой Конституции. Первый – полноценная Конституция президентской формы правления, где президент должен отвечать за исполнительную власть. Вторым вариантом Конституции – это чисто парламентарская форма правления, где премьер отвечает и за экономику, и за внешнюю и внутреннюю политику, а президент выполняет представительские функции.

У нас всегда была смешанная форма правления – президентско-парламентская, парламентско-президентская. Сегодня у нас типичная смешанная форма – парламентско-президентская. Поэтому мы и находимся в таком положении. Данная Конституция сыграла свою роль – согласно ей прошли выборы, сформировали парламент, институты власти. Теперь мы должны в течение трех месяцев сформировать группу, которая подготовит Конституцию, и вынести ее на обсуждение народа.

На мой взгляд, в Конституции должно быть отражено несколько ключевых моментов. Во-первых, нам не нужно 120 депутатов. У каждого из них есть помощник и секретарь – уже 360 человек, еще есть обслуживающий персонал – это 600–800 человек. Это слишком много. На мой взгляд, можно было бы сделать двухпалатный парламент, состоящий из законодательного собрания (максимум 35 человек), и палаты представителей. Если у нас 40 районов, то из каждого в палату войдет по одному представителю, а также два представителя от Бишкека и Оша. Представителями могут быть бизнесмены, чиновники – те, кого почитает достойным народ. И пусть они собираются в год два раза – по мере необходимости. Я думаю, надо пойти на такие реформы. Если сейчас просто распустить парламент, ничего не изменится. Опять придут 120 человек, которые могут быть чуть-чуть лучше, но ситуацию в общем это не изменит.

Второе, прежде чем идти на следующие выборы, мы должны изменить закон о выборах. Не просто умные слова написать, а пойти на кардинальные реформы. Что нужно сделать? Прежде всего, мы обязаны выделить деньги, чтобы в каждой школе провести оптоволоконный интернет. В 70 % случаев выборы проходят в школах. В эти школы необходимо купить телевизоры диагональю 1 м, взять аппараты по выдаче бюллетеней. Человек приходит со своим паспортом, ставит в этот аппарат, на экране появляется его фотография и фамилия, и все наблюдатели видят, кто пришел. Во-вторых, когда аппарат распознает избирателя, он выдает бюллетень и ведет подсчет, сколько бюллетеней выдано. Все это отображается на экране. Тогда не будет «вбросов», потому что лишние бюллетени в урнах сразу будут видны.

Если мы сможем обеспечить максимально прозрачные выборы, тогда и перевороты останутся, доверие народа появится к власти. На всех выборах во времена Акаева и Бакиева, все понимали, что голосовали за одних, а в парламенте сидели другие.

Далее, мы должны пойти на судебную реформу. Сейчас президент этим занимается, старается, но у нас, у кыргызов, очень развита семейственность, землячество. Мы – маленькая страна, и эту проблему должны признать. Я бы предложил пригласить пять судей, например, британцев, с большим опытом, взять их в Верховный суд, дать им хорошую зарплату. Пока есть несправедливые судебные решения, ни один инвестор к нам не придет. А когда они будут знать, что в Верховном суде у нас сидят англичане и окончательное решение строго по закону выносят они, они будут приходить. Если после судов первой, второй инстанции, англичане будут отменять решение, то судьи первых инстанций, вынесшие неправильные решения, должны быть уволены. И тем самым судьи

пройдут естественный отбор и останутся только принципиальные судьи» (*K-News* (<http://www.knews.kg/ru/politics/28604/>). – 2013. – 28.02).

## Египет

**Вторую годовщину январской революции Египет встречает новыми демонстрациями протеста.** Молодежь снова вышла на улицы 25 января под лозунгами свержения режима. Наиболее ожесточенными столкновения были в трех провинциях: Порт-Саиде, Суэце и Исмаилии. В ходе столкновений погибли уже десятки человек, сотни получили ранения. Чтобы стабилизировать обстановку в этих регионах страны, президент Мухаммед Мурси ввел режим чрезвычайного положения и комендантский час, однако протестующих это не остановило и 29 января столкновения между противниками действующей власти и полицией шли уже в центре Каира. Глава государства, отменив свой визит в Эфиопию на саммит руководителей Африканского союза, призвал лидеров оппозиционных групп к немедленному диалогу, однако наиболее влиятельная из оппозиционных сил – Фронт национального спасения – этот призыв проигнорировала. Сможет ли президент страны стабилизировать ситуацию в Египте или его тоже ждет участь Хосни Мубарака? (*Докладніше – див. додаток*).

### Додаток

Участники мятежей обвинили «Братьев-мусульман» в узурпации власти, призвали президента уйти в отставку и создать правительство национального спасения. И все это накануне парламентских выборов, которые должны завершить переходный период и стать финальной стадией формирования новых постреволюционных органов государственной власти «второй республики».

### Кого не устраивает «вторая республика»

Новое противостояние еще раз продемонстрировало, что по разные стороны баррикад в Египте стоят светские и исламские круги. Закончился период эйфории от достижения общей цели – свержения Хосни Мубарака, начался период размежевания политических группировок и острой борьбы за власть между ними.

Нынешняя ситуация идеологического противостояния представляется естественной для постреволюционного периода страны, много лет развивавшейся фактически в условиях диктатуры, где за короткий промежуток времени образовалось сразу более 60 политических партий без каких-либо внятных программ и предложений дальнейшего развития. В Египте с момента революции 1952 года не было развитой партийной структуры и правящей партии в полном смысле этого слова («Свободные офицеры» не имели своей программы политического и экономического развития и легитимация их власти шла в основном за счет внешней политики).

Созданная в дальнейшем массовая организация – Арабский социалистический союз (АСС) – оказалась нежизнеспособна, а партийная система начала формироваться только при Анваре Садате. Между тем Национально-демократическая партия, которая в дальнейшем стала правящей, с самого начала была искусственной партией бюрократии и на протяжении десятилетий так и не смогла обеспечить себе широкую социальную базу. Отсутствие прочных и вызывающих доверие у населения партий и харизматических лидеров – одна из политических проблем современной египетской ситуации. Однако уже видны определенные

тенденции в плане консолидации и укрепления политических сил: против конституционной декларации Мурси либеральные, светские и молодежные партии выступили единым блоком, объединившись во Фронт национального спасения (ФНС), который сейчас настроен действовать крайне жестко в отношении власти.

Вспомним также, что на пост главы государства в ходе предвыборной кампании выдвинули свои кандидатуры более 400 египтян, при этом зарегистрировались 23 политика. Да и сам Мурси был запасным кандидатом от партии «Братья-мусульмане», которая очень долгое время не могла прийти к внутреннему согласию и выдвинуть единого кандидата. Естественно, что с самого начала своего правления новый президент не обладал достаточным кредитом доверия для реализации своей программы. На президентских выборах за Мухаммеда Мурси проголосовали 13,23 миллиона избирателей, что составило 51,7 процента от общего числа проголосовавших. В то время как за генерала и бывшего премьер-министра Ахмеда Шафика отдали свои голоса 12,35 миллиона избирателей – 48,3 процента.

Такой идеологический раскол предполагал, что новый глава государства должен проводить довольно осторожную политику в стране, которая балансировала на грани нового взрыва, чтобы стать определенным противовесом радикализации общества и инструментом его стабилизации. Однако президент – кандидат от «Братьев-мусульман» оказался под градом жесткой критики со стороны более радикальной салафитской партии «Ан-Нур», обвинившей его в нежелании реализовать в Египте «исламский проект». С самого начала было ясно, что любые действия президента, находящегося под пристальным наблюдением как светских, так и исламских оппонентов, будут критиковаться и оспариваться по любому поводу.

Это продемонстрировали и нынешние события, когда демонстранты обвинили руководство страны в предательстве идеалов революции, в том, что добившись власти, оно ничего не сделало для улучшения жизни в стране, а президент Мурси не выполнил своих предвыборных обещаний. «От произошедших перемен выиграли только «Братья-мусульмане», которые захватили власть в стране, – отметил в своем выступлении египетский политолог Хани Айяд. – Те лозунги, под которыми люди совершали революцию 25 января 2011 года, так лозунгами и остались... Никаких прав и свобод мы не получили, экономическое положение оставляет желать лучшего, растет бедность, увеличивается безработица».

В этом отчасти признался и сам президент еще в октябре прошлого года, когда Египет отмечал символическую дату – 100 дней пребывания у власти нового главы государства. Тогда в своем официальном выступлении Мурси заявил, что, к сожалению, его программа, состоящая из 60 пунктов (разделенных на несколько проблемных блоков, основными из которых были обеспечение страны продовольствием, снабжение бензином, чистота на египетских улицах, внутренняя безопасность), выполнена далеко не в полном объеме. В конце декабря глава египетского правительства Кандиль официально признал, что египетская экономика находится в тяжелом состоянии. Продолжается резкий отток капиталов за рубеж (чтобы остановить этот процесс, правительство ввело запрет на ввоз и вывоз иностранной валюты на сумму свыше 10 тысяч долларов).

Пока же страна проедает ресурсы, накопленные при Мубараке: золотовалютные резервы, по некоторым данным, сократились уже вдвое. Ясно, что в дальнейшем экономическая ситуация будет только ухудшаться, так как перманентный политический кризис не позволяет начать экономические реформы и привлекать инвесторов. К тому же решение любых социальных проблем в Египте всегда осложнялось высоким демографическим ростом, к чему добавляется продовольственная проблема (страна покрывает спрос на продукты питания не более чем на 35 процентов и зависит от импорта продовольствия, что в условиях роста цен на мировых рынках исторически создавало социальные проблемы).

Важно учитывать и то, что на продовольственную ситуацию в Египте определенным образом влияет политическая обстановка в Судане, на юге которого в январе 2011 года образовалось новое государство – Южный Судан – очень сложное и проблемное. Оно теперь будет контролировать истоки Нила и в этом смысле иметь возможность оказывать воздействие на хозяйственную жизнь Египта. В настоящее время египетские власти уже прекратили

субсидировать 92-й бензин, в связи с чем аналитики прогнозируют его многократное подорожание. Возможно, правительство будет вынуждено сократить и субсидии на продовольствие, к чему за многие годы правления прежнего президента привыкли наиболее обездоленные слои населения. Иными словами, новая власть сейчас просто обречена принимать непопулярные меры, а это гарантия очередного социального взрыва.

### **Новая конституция: ислам или демократия?**

Недовольство населения реальными социально-экономическими результатами правления нового президента (а точнее, отсутствием таковых) усугубилось его политическими действиями, прежде всего принятием конституционной декларации, существенно расширяющей его права и полномочия за счет полномочий парламента и Конституционного суда. Поэтому массовые волнения в различных регионах страны начались еще в конце ноября и стали серьезным испытанием для главы государства, претендовавшего на то, чтобы стать президентом для всех египтян, но оказавшегося заложником противостояния исламистов и граждан, отдающих предпочтение светским властям. «Наша революция продолжается, мы отрицаем доминирование одной партии в стране. Мы говорим «нет» государству «Братьев-мусульман», – заявил лидер левого фронта Хамдин Сабахи.

Референдум по проекту новой конституции, на котором новый основной закон был утвержден большинством в 63 процента, продемонстрировал окончательный раскол Египта.

Доработка египетской конституции (ее уже назвали «второй революцией») также проходила на фоне всплеска народного недовольства. Лидер Фронта национального спасения Мохаммед эль-Барадеи назвал референдум незаконным, подчеркнув при этом: предлагаемая конституция гораздо хуже той, что была у Египта при Хосни Мубараке. Оппозиция обвинила «Братьев-мусульман» в том, что они используют религиозные чувства и богобоязненность простых людей, чтобы манипулировать ими и заставлять голосовать так, как нужно исламистам. Более 36 процентов избирателей сказали «нет» новой конституции, причем явка на референдуме была значительно ниже 50 процентов, что позволило оппозиции считать новый основной закон страны недействительным.

Такая реакция оппозиции на новую конституцию стала подтверждением того, что отражение и решение вопросов политической трансформации, переживаемой в настоящее время Египтом, в рамках основного закона страны – проблема крайне сложная. Она заключается в том, что нахождение соответствия между различными участниками процесса управления государством и принятия решений встретило множество препятствий не только правового, но и психологического характера и стало совершенно новым действием, в рамках которого необходимо было найти оптимальные политические решения, устраивающие египетское население. Как представляется, новая конституция Египта задачу нахождения такого политического соответствия не выполнила и стала еще одним яблоком раздора между исламскими и светскими партиями.

Наиболее существенные изменения в конституции касались роли ислама в общественно-политической жизни (именно этот вопрос вызвал наиболее ожесточенные споры), а также роли армии и системы прав и свобод граждан.

Конституция объявляет основные принципы египетского государства, которые представляют собой смесь из набора демократических и исламских постулатов: провозглашается «суверенитет народа – единственного носителя права устанавливать государственную власть, которая получает свою легитимность от народа», «система правления – демократическая... которая обеспечивает политический плюрализм, справедливые выборы и достойный вклад народа в процесс принятия решений», объявляются также верховенство права и свобода граждан – «распространяются на все аспекты их жизнедеятельности... и исходят из веры в свободу как важнейший принцип, заложенный Создателем». Одновременно трактовка основных свобод граждан показывает их исламскую специфику, заключающуюся в том, что они носят религиозный характер и, следовательно, являются заповедями Аллаха, а не абсолютным правом человека, данным ему от рождения.



Статья 2 конституции объявляет шариат «основой законодательства». Статья 4 закрепляет право толкования всех вопросов, связанных с шариатом, за мечетью и старинным центром исламской юриспруденции в Каире – университетом Аль-Азхар, который провозглашается «независимым исламским институтом, автономным в своих действиях». При этом должность шейха Аль-Азхара является независимой и «не может быть ликвидирована» (что очень напоминает статус иранского Рахбара), однако конституция умалчивает о механизме его избрания, равно как и о способе назначения других исламских старейшин, и делает отсылку к текущему законодательству.

### **Армия в казармах, кто будет наводить порядок?**

Египетская конституция отдельно оговаривает историческую роль вооруженных сил (ВС), которые как «защитная стена» занимают особое место в «умах египетского народа». Однако теперь вооруженные силы «образуют профессиональный и нейтральный институт и не могут вмешиваться в политические дела».

Между тем для Египта всегда была характерна особая роль армии: до 2007 года в египетской конституции существовала статья, в соответствии с которой на вооруженные силы кроме их непосредственных обязанностей возлагалась задача по «защите социалистических завоеваний». А это означало, что армия была полноценным участником политического процесса. Роль ее в Египте постоянно усиливалась за счет того, что страна всегда находилась в эпицентре арабо-израильского противостояния. Новая конституция страны предоставила армии то место, которое она должна занимать в соответствии со своей основной функцией. Тем не менее в ходе начавшихся беспорядков армия вывела на городские улицы танки и военные соединения сразу же после первого столкновения полиции с демонстрантами, однако непосредственно в конфликт не вмешивалась. В предместьях Каира в качестве меры предосторожности были размещены армейские подразделения. Представитель ВС Египта заявил, что они не уполномочены вступать ни в какие контакты с гражданским населением или преграждать им движение в любом направлении. «Мы были вынуждены запросить в помощь вооруженные силы до тех пор, пока не преодолеем этот крайне трудный для страны период», – сообщил начальник сил безопасности Адель Рифат.

Проявит ли себя армия как политическая сила в нынешних событиях? Если обстановка будет обостряться, то это вполне возможно, ибо на данный момент армия продолжает оставаться единственной организованной силой, обладающей оружием (в отличие, скажем, от Ливии, где отдельные вооруженные группировки берут под свой контроль целые области). Однако пойдя на сделку с режимом, вооруженные силы скорее всего будут стремиться вернуть и свою роль в политике и египетском обществе. Тогда политическая модель Египта станет походить на турецкую, где армия выступает арбитром в борьбе различных социально-политических сил и при необходимости может взять под свой контроль властные институты для наведения порядка. Но это при условии, что армия в целом будет носить светский характер. Если же в ее рядах продолжится процесс исламизации (особенно рядового состава), то вооруженные силы станут оплотом исламского режима (по пакистанскому образцу, что в большей степени устраивает «Братьев-мусульман»), но опять с возможностью вмешиваться в политический процесс. Так или иначе, армия в Египте будет оставаться важным фактором общественной жизни, от реакции и позиции которой зависит динамика дальнейшего развития.

В любом случае новая конституция вряд ли сможет быстро решить политические и правовые проблемы Египта. Понимает это и президент Мурси, который по итогам референдума заявил, что вновь избранный парламент сможет доработать и внести поправки в наиболее спорные статьи конституции. Проблема заключается в том, сможет ли Египет провести эти парламентские выборы, не погрузившись в длительный хаос и круговорот насилия (*Голос России* ([http://rus.ruvr.ru/2013\\_02\\_12/S-novoj-konstituciej-k-novoj-revoljucii/](http://rus.ruvr.ru/2013_02_12/S-novoj-konstituciej-k-novoj-revoljucii/)). – 2013. – 12.02).

\*\*\*

**Глава Коптской Православной (дохалкидонской) Церкви подверг критике новую Конституцию Египта, в которой говорится, что «принципы шариата являются главным источником законодательства», сообщает CatholicCulture.org 6 февраля.**

Конституция, на которой основываются остальные законы страны, должна опираться на гражданское, а не на религиозное право и объединять, а не разъединять общество, подчеркнул Патриарх Феодор II в интервью АР.

«Возможно, Конституция изменится после следующих парламентских или президентских выборов, – продолжил он. – Или, может быть, она временно останется без изменений и будет исправлена позднее».

«Мы должны и хотим активно принимать участие в национальном диалоге, который, на наш взгляд, важен для всего народа. Но когда оказывается, что диалог закончился, не начавшись, и не один из его результатов не был воплощен в жизнь, мы понимаем, что это не в интересах народа», – заключил Патриарх Феодор (*Credo.ru* (<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=98527&cf>). – 2013. – 7.02).

## **Куба**

**Переизбранный на новый срок председатель Госсовета Кубы Р. Кастро предложил внести ряд изменений в Основной закон страны. 81-летний революционер предложил ограничить время пребывания у власти двумя сроками. Для сравнения: единственный предшественник Рауля – его брат Ф. Кастро – бессменно правил 32 года.**

Р. Кастро, председатель Госсовета Кубы: «Мы предлагаем внести изменения в Конституцию, в частности, сократить время пребывания у власти двумя пятилетними сроками и ввести возрастные ограничения для лиц, занимающих высшие государственные посты» (*НТВ* (<http://www.ntv.ru/novosti/482436/>). – 2013. – 25.02).

## **3 фондів НБУВ**

**Конституційне (державне) право України: поняття, характеристика, система, предмет та інститути (1993–2012)**

(Бібліографічний список. Продовження в наступному випуску)

Т. Добко, заввідділу НБУВ, канд. іст. наук,  
Н. Моїсеєнко, наук. співроб. НБУВ,  
Є. Коновалова, провід. бібліограф НБУВ

1. Лазаренко Л. А. Конституційне право на звернення людини і громадянина та його забезпечення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Л. А. Лазаренко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010.– 224 с.  
ДС118611

2. Лемішко Ю. М Конституційно-правові основи участі громадян України у масових публічних заходах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ю. М Лемішко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 229 с.  
ДС114210

3. Лиска І. Г. Конституційно-правовий статус закордонних українців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / І. Г. Лиска ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2012. – 20 с.  
РА390874

4. Лотюк О. С. Теоретичні основи інституту громадянства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. С. Лотюк ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 18 с.  
РА301210

5. Лотюк О. С. Теоретичні основи інституту громадянства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. С. Лотюк ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 195 арк.  
ДС66072

6. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства / П. М. Любченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. : Одиссей, 2006. – 352 с.  
ВА677337

7. Любченко П. М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадського суспільства: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / П. М Любченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 40 с.  
РА358872

8. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/081pmkra.zip>. – Назва з екрана.

9. Любченко П. М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / П. М. Любченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 436 арк.  
ДС107521

10. Малишко В. М. Джерела конституційного права в релігійній сфері / В. М. Малишко. – К. : УНА, 2006. – 39 с.

P108694

11. Малишко М. І. Загальна теорія конституції та конституційний розвиток в Україні / М. І. Малишко ; Укр. наук. асоц., Ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування. – К., 2001. – 32 с.

P94237

12. Малышко Н. И. Конституционная система Украины и Республики Беларусь (сравнительно-правовой анализ) / Н. И. Малышко ; Укр. науч. асоц., Междунар. акад. информатизации. – К. ; Минск, 2001. – 35 с.

P94193

13. Малышко Н. И. Конституционная система Украины и России (сравнительно-правовой анализ) / Н. И. Малышко ; Укр. науч. асоц., Междунар. акад. информатизации, Ин-т правоведения. – К. ; М., 2001. – 32 с.

P94236

14. Малышко Н. И. Конституционная система Украины, Республики Беларусь и Россия (сравнительно-правовой анализ) / Н. И. Малышко ; Укр. науч. асоц., Укр. акад. наук нац. прогресса, Ин-т правоведения. – К. ; Минск ; М., 2001. – 44 с.

P94091

15. Манько О. Є. Конституційно-правові основи форми державного правління в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. Є. Манько ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2012. – 16 с.

PA388443

16. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана : світовий досвід та українська модель : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Марцеляк ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 35 с.

PA332197

17. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2004/04movdum.zip>. – Назва з екрана.

18. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Марцеляк ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 473 арк.

ДС86428

19. Мендеграл Т. І. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Т. І. Мендеграл; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 225 с.

ДС127471

20. Міхеєва Т. П. Інститут конституційної юстиції: історичні та політико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. П. Міхеєва ; Ін-т законодавства Верхов.Ради України. – К., 2010. – 231 с.

ДС117300

21. Молодь у юридичній науці : зб. тез Міжнар. наук. конф. молодих вчених «Четверті осінні юрид. читання» (21–22 жовт. 2005 р.) : у 3 ч. / Хмельниц. ун-т упр. та права. – Хмельницький, 2005.

Ч. 1 : Загальнотеоретичні та історичні правові науки. Конституційне право. – 262 с.

В348957

22. Молодь у юридичній науці : зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. молодих учених «П'яті осінні юрид. читання» (Хмельницький, 27–28 жовт. 2006 р.) / Хмельниц. ун-т упр. та права. – Хмельницький, 2006.

Ч. 2 : Конституційне право. Адміністративне право та процес. Фінансове право. Міжнародне право. Порівняльне правознавство. – 226 с.

В349690

23. Мороз О. Ю. Представницькі інститути влади в Україні: історичні традиції та сучасний розвиток : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. Ю. Мороз ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2001. – 19 с.

РА312507

24. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2001/01moysr.zip>. – Назва з екрана.

25. Мороз О. Ю. Представницькі інститути влади в Україні: історичні традиції та сучасний розвиток : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. Ю. Мороз ; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Л., 2000. – 179 арк. – Бібліогр.: арк. 156-179.

ДС68047

26. Назаренко О. А. Міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. А. Назаренко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2006. – 20 с.

РА344588

27. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06noakpu.zip>. – Назва з екрана.

28. Наливайко Л. Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права = Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional Law / Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва ; Запоріж. юрид. ін-т, Дніпропетр. держ. ун-ту внутріш. справ. – Запоріжжя : Дніпропетр. металург, 2008. – 256 с.

ВА706365

29. Нікольська О. В. Застосування норм Конституції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Нікольська ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2011. – 218 с.

ДС127042

30. Новітнє законодавство України. Вип. I : Реф. огляд / АН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; ред. О. Затолокін. – К. : МП Вид. центр «Фіта», 1991. – 63 с.

Зі змісту : Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»; «Про всеукраїнській та місцеві референдуми»; «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР».

Ж68996

31. Носенко О. В. Інститути конституційного права України: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Носенко; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2007. – 21 с.

РА351900

32. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2007/07novvptp.zip>. – Назва з екрана.

33. Носенко О. В. Інститути конституційного права України : проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О. В. Носенко ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2007. – 206 с.

ДС101379

34. Обговорення проекту Конституції України в газетних публікаціях (липень – жовтень) : в 3 т. / АН України. Центр. наук. б-ка ім. В. Вернадського. Лаб. прогнозно-аналіт. бібліометрії. – К. – 1993.

Т. 1 / координатор робіт Н. В. Танатар. – К., 1993. – 102 с.

Зі змісту : тритомний огляд містить фрагменти публікацій у центральних, обласних та деяких районних газетах України за період липень – жовтень 1992 р., присвячених обговоренню опублікованого в липні проекту Конституції України. Відомості про 945 газетних публікацій за весь період обговорення проекту. До вибірки включено центральні (13 найменувань), обласні (33), міські (17) та районні (15) українські газети. Наскрізному перегляду було піддано 78 газетних видань, і крім того, було залучено певну кількість розрізнених випусків

окремих газет (24 назви). У першому томі вміщено частину відгуків до структури проекту, а також пропозиції до проекту загалом. Наведено перелік періодичних видань використаних для підготовки цього огляду.

**Т. 2** / координатор робіт Н. В. Танатар. – К., 1993. – 167 с.

Зі змісту : другий том містить відгуки (пропозиції тощо) до 1–4 розділів проекту Конституції України, опублікованого в липні 1992 р. Матеріал розташовано за структурними підрозділами, всередині підрозділу – розділ, глава, стаття, обговорюваного проекту.

**Т. 3** / координатор робіт Н. В. Танатар. – К., 1993. – 171 с.

Зі змісту : третій том містить відгуки (пропозиції тощо) до 5-10 розділів проекту Конституції України, опублікованого в липні 1992 р. Матеріал розташовано за структурними підрозділами, всередині підрозділу – розділ, глава, статті обговорюваного проекту.

В339121

35. Омельченко Н. Л. Конституційно-правові основи законодавчої функції Верхов. Ради України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Н. Л. Омельченко ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2011. – 198 с.

ДС126777

36. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні / Н. М. Оніщенко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – 131 с.

Проаналізовано суть правової системи України як феномена, що базується на конституційних положеннях, вироблених на основі концепції природних прав, політичного плюралізму, пріоритету прав людини, відповідальності держави перед собою.

ВА623762

37. Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Оніщенко Ольга Вікторівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 19 с.

РА335512

38. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05oovkpu.zip>. – Назва з екрана.

39. Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Оніщенко Ольга Вікторівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 214 с.

ДС89261

40. Оніщук М. В. Конституційні основи референдної демократії в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / М. В. Оніщук ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2010. – 40 с.

РА374453

41. Орзих М. Ф. Конституционное право Украины : учеб.-метод. пособие / М. Ф. Орзих ; Одес. нац. юрид. акад. – 2-е изд., доп. – О. : Юрид. літ., 2003.

Ч. 1. – 100 с.

В347311

42. Орзих М. Ф. Современный конституционализм в Украине ; Введение в украинское конституционное право / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян. – К. : Алерта, 2006. – 290 с.

ВА673005

43. Орленко В. І. Конституційне право України : посіб. для підготов. до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. – Вид. 4-е вид., стер. – К. : Вид. Паливода А. В., 2010. – 152 с.

ВА725653

44. Основи конституційного права України : підручник / М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков та [ін.] ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Стер. вид. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 288 с.

ВА611705

45. Плахотнік О. В. Конституційне право громадян брати участь у всеукраїнських та місцевих референдумах і його забезпечення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Плахотнік ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2010. – 223 с.

ДС120123

46. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні : конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Н. Г. Плахотнюк ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 1999. – 20 с.

РА305871

47. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/1999/99pnguka.zip>. – Назва з екрана.

48. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Н. Г. Плахотнюк ; Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 1999. – 222 л.

ДС63109

49. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні : становлення та розвиток. / Н. Г. Плахотнюк, В. І. Мельниченко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К. : [Максімум], 2004. – 223 с.: табл.

ВА660046



50. Подима Я. В. Конституційно-правові принципи громадянства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Я. В. Подима ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 245

ДС118701

51. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – 2-ге вид., переробл. та доопр. – К. : Прав. єдність : Алерта, 2010. – 432 с.

ВА724503

52. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2006.

Т. 1. – 544 с.

В349328

53. Попов С. В. Правовий механізм реалізації конституційного права на працю в сучасних умовах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / С. В. Попов ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2010. – 32 с.

РА374002

54. Портнов А. В. Становлення і розвиток конституційного судочинства в Україні: теоретичні та практичні проблеми : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / А. В. Портнов ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2009.– 474 с.

ДС113855

55. Право, мораль, релігія : історичні зв'язки та сучасність : матеріали II Курсант.-студ. наук. читань, 22 груд. 2010 / Прикарпат. юрид. ін-т Львів. держ. ун-ту внутр. справ, Каф. конституц. та міжнар. права ; редкол.: В. І. Кафарський [та ін.]. – Івано-Франківськ, 2011. – 424 с.

ВА742219

56. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / ред. кол. вид. Тацій В. Я. (голова редкол.) [та ін.] ; Акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2008. – ISBN 978-966-458-089-9.

Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / [Ю. П. Битяк та ін.] ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. – 2008. – 576 с.

Онищенко О.С./В34/2

57. Проблеми законності : Республік. міжвід. наук. зб. Вип. 80 / ред.: В. Я. Тацій ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 209 с.

Ж69059

58. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка : зб. / Нац. акад. прав. наук України ; [упоряд.: О. В. Петришин [та ін.]. – Х. : Право, 2010. – 271 с.

ВА734331

59. Програма навчальної дисципліни «Конституційна юрисдикція» : для студ. V курсу ден. ф-ту / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; уклад.: Ю. Г. Барабаш [та ін.]. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – 8 с.

P116772

60. Процишен М. В. Конституційне право на страйк як форма захисту соціально-економічних інтересів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / М. В. Процишен ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2012. – 20 с.

A387315

61. Пушкіна О. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Пушкіна, В. М. Шкабаро, Т. М. Заворотченко ; Дніпропетр. ун-т економіки та права ім. Альфреда Нобеля. – Д. : ДУЕП ім. Альфреда Нобеля, 2011. – 336 с.

ВА740607

62. Рижук Ю. М. Конституційно-правові основи економічних прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ю. М. Рижук ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2012. – 18 с.

РА387259

63. Росоляк О. Б. Конституційно-правові засади бюджетної політики сучасної України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. Б. Росоляк ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 20 с.

РА371557

64. Рудинский Ф. М. Наука прав человека и проблемы конституционного права : тр. разных лет / Ф. М. Рудинский. – М. : ТФ «МИР», 2006. – 1234 с.

ВС44159

65. Сав'як О. В. Правовий звичай у системі джерел конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Сав'як ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2008. – 20 с.

РА357073

66. Те саме [Електронний ресурс]. – Режими доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2008/08sovkrp.zip>. – Назва з екрана.

67. Сав'як О. В. Правовий звичай у системі джерел конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Сав'як Олексій Вікторович ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2008. – 219 арк.  
ДС105954

68. Севрюков В. В. Конституційні гарантії забезпечення прав корінних народів і національних меншин України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. В. Севрюков ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2011. – 19 с.  
РА378456

69. Селиванов А. А. Вопросы теории конституционного правосудия в Украине: актуал. вопр. соврем. развития конституц. правосудия / А. А. Селиванов, А. А. Стрижак ; – К. : Логос, 2010. – 269 с.  
ВА732575

70. Селиванов А. А. Конституционные проблемы в современной теории права = Constitutional problems of modern theory of law: доктрина стабільности и охраны Конституции Украины в контексте её модернизации и эффектив. конституц. правосудия : [моногр. исслед.] / А. А. Селиванов. – 2-е изд., доп. – К. : Логос, 2012. – 208 с.  
ВА749664

71. Селіванов А. О. Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні : навч.-метод. посіб. / А. О. Селіванов ; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х. ; К. : Логос, 2010. – 36 с.  
Р115361

72. Серьогін В. О. Конституційне право особи на недоторканність приватного життя (прайвесі): проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.02 / В. О. Серьогін ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 437 арк.  
ДС127902

73. Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні / С. Г. Серьогіна; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. : Ксілон, 2001. – 277 с. – Бібліогр.: 339 назв.  
Проаналізовано юридичну природу інституту глави держави, його еволюцію у світовій державно-правовій практиці та особливості конституційно-правового статусу в Україні.  
ВА603462

74. Сінькевич О. В. Норми конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Сінькевич ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 17 с.

РА328167

75. Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/ard/2003/03sovkrp.zip>. – Назва з екрана.

76. Сінькевич О. В. Норми конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Сінькевич Олена Василівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 207 арк.

ДС81295

77. Скомороха Л. В. Конституційно-правові аспекти формування професійного суддівського корпусу в Україні: сутність, механізм реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Л. В. Скомороха ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2010. – 20 с.

РА371878

78. Скрипнюк В. М. Конституційно-правові основи розвитку системи державної влади сучасної України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / В. М. Скрипнюк ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2012. – 42 с.

РА390610

79. Скупінський О. В. Конституційно-правові засади економічної системи України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Скупінський ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 214 арк.

ДС127793

80. Смолка А. О. Основи конституційного права України / А. О. Смолка. – К. : НУФВСУ, 2007. – 52 с.

ВА678814

81. Совгіря О. В. Конституційне право України : навч. посіб. / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 632 с.

ВА689748

82. Солдатенко О. В. Правове регулювання видатків на реалізацію конституційного права громадян на охорону здоров'я в Україні та країнах Центральної Європи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Солдатенко; Держ. податк. адмін. України [та ін.]. – Ірпінь, 2010. – 428 с.

ДС120171

# Конституції та конституційний процес: реферативно-бібліографічна база даних Фонду Президентів України

## Бібліографія країн Європи, Азії та Америки

**Amendments to the Texas Constitution since 1876** = [Поправки до Конституції Техасу з 1876 року]. – Austin, Tex. : Texas Legislative Council, 2012. – 111 p.

*Antchev Hristov Mihail* **Our constitution : landmark interpretations of america's governing document** = [Наша конституція: орієнтир інтерпретації керівного документа Америки]. – S.l. : Federalist Society, 2012.

*Beeman R Richard* **Declaration of Independence and the United States Constitution** = [Декларація незалежності і Конституція Сполучених Штатів]. – New York : Penguin Books, 2012. – 121 p.

*Davenport U Anniken* **Basic criminal law : the constitution, procedure, and crimes** = [Основне кримінальне право: Конституція, порядок і злочини]. – Boston : Prentice Hall, 2012. – 430 p.

*Jordan L Terry* **The U.S. Constitution and fascinating facts about it** = [Конституція США та цікаві факти про неї]. – Naperville, IL : Oak Hill Pub., 2012. – 96 p.

*Jost Kenneth* **Re-examining the Constitution : are major changes needed?** = [Перегляд конституції: необхідні суттєві зміни?]. – Washington, D.C. : CQ Press, 2012. – 764 p.

**Nepal's constitution : the expanding political matrix** = [Конституція Непалу : розширення політичної матриці]. – Kathmandu : International Crisis Group, 2012. – 38 p. – eBook.

*Rousset Michel* **La Constitution marocaine de 2011 : analyses et commentaires** = [Конституція Марокко 2011 року: аналізи і коментарі]. – Paris : LGDJ, 2012. – 438 p.

*Turpin Colin, Tomkins Adam* **British government and the constitution : text and materials** = [Британський уряд і конституція: текст і матеріали]. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2012. – 857 p.

## Бібліографія країн СНД

*Селина Е. В.* **Конституционная системы судебных органов уголовной юстиции** / Е. В. Селина // Образование. Наука. Научные кадры. – М., 2012. – № 3. – С. 49–52.

*Лимонова Н. А.* **Теоретико-правовые подходы к пониманию свободы передвижения** / Н. А. Лимонова // Вестник Московского университета МВД России. – М., 2012. – № 3. – С. 138–144.

*Литовкина М. И.* **Конституционная ответственность государства в области охраны здоровья** / М. И. Литовкина // Образование. Наука. Научные кадры. – М., 2012. – № 6. – С. 7–9.

У статті розглядаються питання конституційної відповідальності держави з охорони, захисту, реалізації прав людини і громадянина, до яких належить і конституційне право на охорону здоров'я.

*Макогон Б. В.* **Дифференциация законодательства и расширение предмета правового регулирования в России в условиях глобализации** / Б. В. Макогон // Образование. Наука. Научные кадры. – М., 2012. – № 3. – С. 74–76.

Ускладнення системи суспільних відносин і предмета правового регулювання є однією з невід'ємних рис сучасного етапу процесу глобалізації. У статті автор аналізує розвиток системи законодавства Російської Федерації і робить обґрунтовані висновки про те, що в сучасних умовах глобалізації не тільки розширюється предмет правового регулювання, але й має місце яскраво виражена тенденція до диференціації законодавства та розвитку його міжгалузевих утворень.

*Уткин А. П.* **К вопросу об истории развития института охраны прав и свобод человека и гражданина в уголовно-процессуальном законодательстве Российской Федерации** / А. П. Уткин // Образование. Наука. Научные кадры. – М., 2012. – № 5. – С. 37–39.

У представлений статті досліджуються особливості розвитку інституту охорони прав і свобод людини і громадянина в кримінально-процесуальному праві Росії.

*Черногор Н. Н.* **Законодательство как объект прогнозирования** / Н. Н. Черногор // Образование. Наука. Научные кадры. – М., 2012. – № 5. – С. 18–21.

У статті розглядаються теоретичні питання визначення об'єкта і предмета прогнозування розвитку законодавства, розкриваються їх властивості та специфіка, проводиться розмежування з іншими об'єктами і предметами юридичного прогнозування.

*Яцкова А. П.* **Зарождение идей конституционализма в России (XV – XVII вв.)** / А. П. Яцкова // Вестник Московского университета МВД России. – М., 2012. – № 3. – С. 153–155.

Розглядається процес зародження в російській суспільній свідомості ідеї про необхідність залучення представників суспільства до здійснення верховного управління в XV–XVII ст.

### **Бібліографічні ресурси України**

*Дараганова Н. В.* **Колективні суб'єкти – неюридичні особи: доцільність застосування цього терміну в адміністративному праві** / Н. В. Дараганова // Юридична наука. – 2012. – № 10. – С. 35–42.

*Долежан В.* **Проблеми визначення статусу прокуратури у діяльності Конституційної Асамблеї** / В. Долежан // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3 (27). – С. 16–21.

Визначаються основні напрями діяльності Конституційної Асамблеї щодо майбутніх змін Конституції України в частині відносин прокуратури: її визначення, місця у системі поділу влади, функцій, а також правового статусу Генерального прокурора України.

*Дьомін Ю.* **Зміни до Закону України «Про прокуратуру» – черговий крок на шляху демократичних перетворень** / Ю. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3 (27). – С. 5–9.

Розглянуто зміни, внесені до Закону України «Про прокуратуру». Проведено порівняльний аналіз вказаного законодавчого акта та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» в контексті європейських стандартів визначення функцій та завдань, поставлених перед органами прокуратури України.

*Кириченко Ю. В.* **Право на відшкодування шкоди: порівняльно-правовий аналіз норм конституцій України та європейських держав** / Ю. В. Кириченко // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – Вип. № 5. – С. 8–11.

*Мірошніченко С.* **Рішення Європейського суду з прав людини і національне законодавство: вплив, взаємозв'язок, наслідки** / С. Мірошніченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3 (27). – С. 50–55.

Досліджено проблему відповідальності за невиконання рішень Європейського суду з прав людини, їх вплив на українське кримінальне право. Проаналізовано також статистичні дані, що стосуються рішень цього Суду.

*Полянський Є.* **Відповідальність за «непередбачене позбавлення життя» (felony murder rule) під час вчинення іншого злочину: генезис концепції в кримінальному праві США** / Є. Полянський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3 (27). – С. 91–96.

Досліджується генезис концепції відповідальності за вбивство під час вчинення злочину: аналізуються судові прецеденти, доктринальні джерела, законодавство. Надано оцінку позитивним та негативним результатам практичного застосування цієї концепції.

**Полянський Ю. Теоретичні засади організації і діяльності органів охорони правопорядку в аспекті конституційної реформи в Україні / Ю. Полянський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3 (27). – С. 33–37.**

Висвітлено загальний правовий статус органів охорони правопорядку з урахуванням їх ролі в протидії злочинності і корупції, структурування цих органів, їх співвідношення з правозахисними, громадськими і контролюючими структурами; внесено пропозиції щодо змісту відповідних положень у майбутній Конституції України.

**Тавлуй О. В. Державно-правова політика в сфері охорони дитинства (в контексті незаконного усиновлення) / О. В. Тавлуй // Юридична наука. – 2012. – № 10. – С. 25–34.**